

แผนบริหารการสอน

ชื่อสถาบันอุดมศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
คณะ/สาขาวิชา: คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม สาขาวิชา เทคโนโลยีสถาปัตยกรรม

หมวดที่ 1 ข้อมูลโดยทั่วไป

รหัสและชื่อวิชา: 5554904 งานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น (Local Architectural Survey)
1. จำนวนหน่วยกิต / จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ : 3 (2-2-5)
2. หลักสูตร: วิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
3. ประเภทของรายวิชา: หมวดวิชาเฉพาะ/กลุ่มวิชาเฉพาะด้าน/วิชาเลือก
4. อาจารย์ผู้สอน: รองศาสตราจารย์ สมบัติ ประจัญสานต์
5. ภาคการศึกษา / ชั้นปีที่เรียน: ภาคเรียนที่ 2 /2560 นักศึกษาชั้นปีที่ 3
6. รายวิชาที่ต้องเรียนมาก่อน (Pre-requisite): -
7. รายวิชาที่ต้องเรียนพร้อมกัน (Co-requisite): -
8. สถานที่เรียน: คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
9. วันที่จัดทำหรือปรับปรุงรายละเอียดของรายวิชาครั้งล่าสุด: 28 ตุลาคม 2558

หมวดที่ 2 จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

<p>1. จุดมุ่งหมายรายวิชา</p> <p>1) เพื่อให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์</p> <p>2) เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจหลักการการสำรวจและบันทึกลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์</p> <p>3) เพื่อให้ผู้ศึกษาสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้เรียน ชุมชนเจ้าของอาคาร และอาจารย์ที่ปรึกษา รวมทั้งสามารถพึ่งตนเองโดยการเรียนรู้ด้วยตนเองและมีความรับผิดชอบทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนด</p> <p>4) เพื่อให้ผู้ศึกษามีทักษะการคิด วิเคราะห์ สื่อสารทั้งการพูด การฟัง การเขียนรายงาน การนำเสนอในชั้นเรียน และการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต</p>
--

2. วัตถุประสงค์ในการพัฒนา / ปรับปรุงรายวิชา

-

หมวดที่ 3 ลักษณะและการดำเนินการ

1. คำอธิบายรายวิชา ศึกษาและสำรวจงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในท้องถิ่นเพื่อบันทึกเป็นฐานข้อมูลในการอนุรักษ์โดยเสนอเป็นรายงานการสำรวจภายใต้การแนะนำดูแลของอาจารย์ที่ปรึกษาเฉพาะวิชา			
2. จำนวนชั่วโมงที่ใช้ต่อภาคการศึกษา (16 สัปดาห์)			
บรรยาย	สอบ	การฝึกปฏิบัติ/งานภาคสนาม/การฝึกงาน	การศึกษาด้วยตัวเอง
32 ชั่วโมง	6 ชั่วโมง	32 ชั่วโมง	64 ชั่วโมง
3. จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่อาจารย์ให้คำปรึกษาและแนะนำทางวิชาการแก่นักศึกษาเป็นรายบุคคล นักศึกษาจองวันเวลาล่วงหน้าหรือมาพบตามนัด			

หมวดที่ 4 การพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา

1. คุณธรรม จริยธรรม
1.1 คุณธรรม จริยธรรมที่ต้องพัฒนา <ul style="list-style-type: none"> ● (หลัก) เคารพกฎระเบียบและเกณฑ์ของสังคม ● (รอง) มีความประพฤติอย่างมีคุณธรรมจริยธรรมและเข้าใจในจรรยาบรรณในการประกอบวิชาชีพสถาปัตยกรรม
1.2 วิธีการสอน <ul style="list-style-type: none"> ● อธิบายถึงระเบียบของมหาวิทยาลัย และตั้งข้อตกลงร่วมกัน ● บันทึกพฤติกรรมกรรมการเข้าเรียน
1.3 วิธีการประเมินผล <ul style="list-style-type: none"> ● ประเมินผลพฤติกรรมกรรมการเข้าเรียน ตรงต่อเวลา

2. ความรู้
2.1 ความรู้ที่ต้องได้รับ <ul style="list-style-type: none"> ● (หลัก) สามารถวิเคราะห์ นำหลัก ทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ ● (รอง) มีความรู้ความเข้าใจในหลักการ ทฤษฎี
2.2 วิธีการสอน <ul style="list-style-type: none"> ● บรรยายประกอบสื่อการสอน ● ศึกษาและสำรวจสถาปัตยกรรมในท้องถิ่นด้วยตนเองโดยมีอาจารย์ผู้สอนให้คำแนะนำ ● นำเสนอผลงานเป็นรายกลุ่ม และรายบุคคล
2.3 วิธีการประเมินผล <ul style="list-style-type: none"> ● ประเมินผลจากชิ้นงาน ● สอบกลางภาค ● สอบปลายภาค
3. ทักษะทางปัญญา
3.1 ทักษะทางปัญญาที่ต้องพัฒนา <ul style="list-style-type: none"> ● (หลัก) มีความสามารถในการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีที่เรียนมา ● (รอง) สามารถหาแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา
3.2 วิธีการสอน <ul style="list-style-type: none"> ● ปฏิบัติการศึกษารวบรวมข้อมูล สำรวจ รั้งวัดขนาดอาคาร เขียนภาพ/ถ่ายภาพและนำเสนอทางสถาปัตยกรรม ● จัดทำเป็นรายงาน และนำเสนอหน้าชั้นเรียน
3.3 วิธีการประเมินผล <ul style="list-style-type: none"> ● ประเมินผลจากพฤติกรรมการทำงาน ● สอบกลางภาคและปลายภาค โดยการสอบข้อเขียนทั้งแบบอัตนัยและปรนัย
4. ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ
4.1 ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบที่ต้องพัฒนา <ul style="list-style-type: none"> ● (หลัก) ความรับผิดชอบทำงานที่ได้รับมอบหมาย ● (รอง) สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยรู้จักวางแผนและรับผิดชอบต่อตนเอง

<p>4.2 วิธีการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานระหว่างผู้เรียนในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม ● นำเสนอผลงานเป็นรายบุคคล และรายกลุ่ม
<p>4.3 วิธีการประเมินผล</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ประเมินผลพฤติกรรมการส่งงานตามกำหนด
<p>5. ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ</p>
<p>5.1 ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ต้องพัฒนา</p> <ul style="list-style-type: none"> ● (รอง) สามารถสื่อสารได้ทั้งในการพูดและการเขียน
<p>5.2 วิธีการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ให้ผู้เรียนนำเสนอผลงานในชั้นเรียน ประกอบเขียนและทำสื่อโดยการใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ในการสร้างสรรค์ผลงาน ● ส่งงานทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์
<p>5.3 วิธีการประเมินผล</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ประเมินผลจากชิ้นงาน ● ประเมินผลจากการนำเสนอผลงาน

หมวดที่ 5 แผนการสอนและการประเมินผล

1. แผนการสอน									
สพ. ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	จำนวน ชั่วโมง/ ผู้สอน	กิจกรรมการเรียนรู้ การสอน สื่อที่ใช้	การพัฒนาการเรียนรู้ ของนักศึกษา					
				1	2	3	4	5	
1	แนะนำรายวิชา	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบแผนบริหารการสอน -กิจกรรมสืบค้นทางอินเทอร์เน็ต -ใบงานที่ 1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์ที่ฉันรู้จัก	√			√		
2	ความหมายและประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ใบงานที่ 2 ที่ตั้งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ตามประเภทอาคาร	√	√				√
3	การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ค้นคว้าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากหนังสือ ตำรา วารสารในหอสมุด	√	√				
4	คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ขอบเขตความสำคัญของคุณค่า การประเมินคุณค่า	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ใบงานที่ 3 เขียนเรียงความคุณค่าของ.....ในทัศนะของฉัน	√	√				
5	การสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ขั้นตอน อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การรวบรวมข้อมูล	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ฝึกปฏิบัติการใช้เครื่องมือ -ใบงานที่ 4 การสำรวจและบันทึกผังพื้นของอาคาร -ใบงานที่ 5 การสำรวจและบันทึกรูปด้านของอาคาร	√	√	√			
6	รูปแบบ โครงสร้างและวัสดุของเรือนพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ใบงานที่ 6 รูปแบบ โครงสร้างและวัสดุของเรือนพื้นถิ่น	√	√	√			
7	รูปแบบ โครงสร้างและวัสดุของอุโบสถพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ใบงานที่ 7 รูปแบบ โครงสร้างและวัสดุของอุโบสถพื้นถิ่น	√	√	√			
8	สอบกลางภาค	3 ชั่วโมง	-สอบข้อเขียนอัตนัย		√				

สพ. ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	จำนวน ชั่วโมง/ ผู้สอน	กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อที่ใช้	การพัฒนาการเรียนรู้ ของนักศึกษา				
				1	2	3	4	5
9	การสำรวจสถาปัตยกรรม พื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-ปฏิบัติการภาคสนาม -ใบงานที่ 8 สำรวจภาคสนาม	√	√	√	√	√
10	การวิเคราะห์ข้อมูล	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-ใบงานที่ 9 การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อ เตรียมการสร้างข้อมูลภาพ	√	√	√	√	√
11	การจัดทำข้อมูลภาพและแบบ แสดงทางสถาปัตยกรรม	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-บรรยายประกอบสื่อ -ใบงานที่ 10 การจัดทำข้อมูลภาพและแบบ แสดงทางสถาปัตยกรรม	√	√	√	√	√
12	การจัดทำรายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-ให้นักศึกษา เขียนร่างรายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามใบงานที่ 11 โดย จัดพิมพ์เป็นเอกสาร -ผู้สอนอ่านตรวจสอบความถูกต้องของ ข้อมูลและการใช้ภาษา -ใบงานที่ 11 ร่างรายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	√	√	√	√	√
13	การจัดทำรายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-ผู้สอนอ่านตรวจสอบความถูกต้องของ ข้อมูลและการใช้ภาษา ของรายงาน การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (ฉบับแก้ไข ตามคำแนะนำ)	√	√	√	√	√
14	การจัดทำรายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-ใบงานที่ 12 รายงานการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	√	√	√	√	√
15	การนำเสนอผลการสำรวจ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-นักศึกษานำเสนอผลงานหน้าชั้นเรียนตาม ใบงานที่ 13 -ผู้สอนให้คำแนะนำ ปรับปรุงแก้ไขให้ สมบูรณ์	√	√	√	√	√
16	การนำเสนอผลการสำรวจ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	4 ชั่วโมง รศ.สมบัติ	-นักศึกษานำเสนอผลงานในชุมชนตามใบ งานที่ 14	√	√	√	√	√
17	สอบปลายภาค	3 ชั่วโมง	-สอบด้วยข้อสอบปรนัย		√			
	รวม	66	ชั่วโมง					

หมายเหตุ: การพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษา

1 = คุณธรรม จริยธรรมที่ต้องพัฒนา

2 = ความรู้

3 = ทักษะทางปัญญา

4 = ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

5 = ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

2. แผนประเมินผลการเรียนรู้			
ลำดับที่	วิธีการประเมิน	สัปดาห์ที่ประเมิน	สัดส่วนของการประเมินผล
1.	สอบกลางภาค	8	10%
	สอบปลายภาค	17	10%
2.	ประเมินผลจากใบงาน รายงานและ การนำเสนอผลงาน	ตลอดภาคการศึกษา	70%
3.	ประเมินผลพฤติกรรมกรรมการเข้าเรียน ตรงต่อเวลา	ตลอดภาคการศึกษา 10 ใน 15 ครั้ง	10%
			100%

หมวดที่ 6 ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน

<p>1. เอกสารและตำราหลัก</p> <p>สมบัติ ประจัญตานต์. (2561). เอกสารคำสอนรายวิชางานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น . บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. _____. (2561). 9 วัด 9 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัย ราชภัฏบุรีรัมย์.</p>
<p>2. เอกสาร แหล่งเรียนรู้และข้อมูลแนะนำ</p> <p>กรมการสถาปนิกอีสาน. (2530). สถาปัตยกรรมอีสาน. เอกสารประกอบการสัมมนา เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน. ขอนแก่น: สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรม ราชูปถัมภ์.</p> <p>กิจชัย จิตขจรวานิช. (2546). “ว่าด้วยความร่วมสมัย”. วารสารหน้าจั่ว. (19). หน้า 109-114.</p> <p>คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2525). สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.</p> <p>จักรธร (ม.ร.ว.) จิตรพงศ์. (2548). “สัมภาษณ์”. วารสารอาษา. (02 : 48-03 : 48). หน้า 99-101.</p>

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์**. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง. (2525). **สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ : การเคหะแห่งชาติ.
- ชาโรณี อรรถจินดา. (2556). “โครงการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมอุโบสถ วิหารและศาลาการเปรียญในภาคอีสาน”. **วารสารวิชาการโสมภูมิ**. 1(1). หน้า 243-252.
- ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์. (2553). “ความเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน”. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ : พลัสเพลส.
- เทศบาลเมืองบุรีรัมย์. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์**. ม.ป.ท.
- ธาดา สุทธิธรรม. (2544 ก). **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท**. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2544 ข). **ผังเมืองในประเทศไทย ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น : ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.
- _____. (2554). **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม**. ขอนแก่น : มูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปะเอเชีย.
- ปรานอม ต้นสุขานันท์. (2559). **การอนุรักษ์ชุมชนเมือง**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริญญา ชูแก้ว. (2556). **การอนุรักษ์ชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมของไทย: ประสบการณ์จากการทำงานภาคสนาม**. กรุงเทพฯ : เบสท์ พรินติ้ง แอนด์ ดีไซน์.
- นภดล ตั้งสกุล และจันทนีย์ วงศ์คำ. (2547). **คติความเชื่อและระบบสังคมกับการปลูกสร้างเรือนพื้นบ้านและชุมชนผู้ไท**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ระวีวรรณ โอบารรัตน์มณี. (2557). **รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2530). “แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. **สถาปัตยกรรมอีสาน**. เอกสารประกอบการสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน. ขอนแก่น : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). **ลิมอีสาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า.
- วิโรฒ ศรีสุโรและคณะ. (2540). **หลากหลายวัฒนธรรม นมิตกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยาลัยครูบุรีรัมย์. (มปท.). **สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : เรวัตการพิมพ์.

- วีรพันธุ์ ชินวัตร. (2547). “คิดต่างๆ : ใครว่า “เก่า” อยู่กับ “ใหม่” ไม่ได้?”. *วารสารอาษา*, (02 :47-03 :47), หน้า 102 – 105.
- สรเชต วรคามวิชัย. (2541). *ชุมชนโบราณในบุรีรัมย์*. บุรีรัมย์ : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดบุรีรัมย์.
- สิทธิพร ภิมรัมย์รื่น. (2546-2547). “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิด หลักการและผลการปฏิบัติ”. *วารสารหน้าจั่ว*, (2), หน้า 40-56.
- สุจินต์ วงษ์เทศ. (2549). *พลังลาว ชาวอีสาน มาจากไหน?*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุนทร ตุลยะสุข. (2530). “ชุมชนชนบทและบ้านชนบทภาคอีสาน”. *สถาปัตยกรรมอีสาน*. เอกสารประกอบการสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน. ขอนแก่น : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุวิทย์ จิระมณี. (2530). “ประเพณี คติความเชื่อมีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน”. *สถาปัตยกรรมอีสาน*. เอกสารประกอบการสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน. ขอนแก่น : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). *เรือนไทย บ้านไทย*. กรุงเทพฯ : กองประชาสัมพันธ์ การเคหะแห่งชาติ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). *เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพลส.
- อรศิริ ปาณินท์. (2543). *ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2541). *เรือนพื้นถิ่นลวงเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2541). “ศักยภาพในการคงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. *วารสารสารศาสตร์สถาปัตย์*. (02 : 41). หน้า 22-39.
- _____. (2540). *การศึกษาหมู่บ้าน บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจันทน์ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2529). “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม”. *วารสารหน้าจั่ว*.(3). หน้า 63-78.
- Tyler, Norman. (2000). *Historic Preservation : An introduction to Its History, Principles, and Practices*. New York : W. W. Norton & Company.
- Sanoff, Henry. (1978). *Designing With Community Participation*. Pennsylvania : Dowden, Hutchinson & Ross.

Fitch, James Marston. (2001). **Historic Preservation : Curatorial Management of the Built World.** 5th ed. Virginia : University Press of Virginia.

หมวดที่ 7 การประเมินและปรับปรุงการดำเนินการของรายวิชา

<p>1. กลยุทธ์การประเมินประสิทธิผลของรายวิชาโดยนักศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
<p>2. กลยุทธ์การประเมินการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● แบบประเมินผู้สอนโดยนักศึกษา
<p>3. การปรับปรุงการสอน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ใช้การบูรณาการการเรียนการสอนระหว่างรายวิชา กับอาจารย์ผู้สอนอื่นในสาขาวิชา และการบูรณาการการเรียนการสอนกับการวิจัย การบริการวิชาการสู่ชุมชนและการทำงานบำรู้งศิลปะวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

บทที่ 1 ความหมายและประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

8 คาบ

ความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัย
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทศาสนาคาร
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทอาคารสาธารณะ
สรุป
คำถามท้ายบท
เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้
2. เพื่อให้ศึกษานักศึกษาจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและยกตัวอย่างอาคารแต่ละประเภทได้
3. เพื่อให้ศึกษานักศึกษาสืบค้นรายชื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในท้องถิ่นแต่ละประเภทได้
4. เพื่อให้ศึกษานักศึกษาเข้าเรียนตรงต่อเวลา

วิธีสอนและกิจกรรม

1. ในช่วงไม่เกิน 15 นาทีแรกของการเรียนการสอน ผู้สอนจะชวนชื่อนักศึกษาที่เข้าเรียนตรงต่อเวลา และทำการบันทึกไว้ในสมุดบันทึกเพื่อวัดและประเมินผลเป็นคะแนนจิตพิสัยต่อไป

2. ผู้สอนสำเนาแผนบริหารการสอนให้นักศึกษา พร้อมกับอธิบายเข้าใจรายละเอียดในแผนบริหารการสอน เช่น คำอธิบายรายวิชา กำหนดการเรียนรู้ การวัด การประเมินผล และเอกสารหลัก และแหล่งค้นคว้าอื่น ๆ

3. ผู้สอนมอบหมายใบงานที่ 1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์ที่ฉันรู้จัก โดยให้นักศึกษาสืบค้นรายชื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ จากฐานข้อมูลออนไลน์ งานวิจัยจากวารสารวิชาการ รายงานการวิจัย และบันทึกในใบงานที่ 1

4. แบ่งกลุ่มนักศึกษา และให้แต่ละกลุ่มนำรายชื่ออาคารมาจำแนกตามที่ตั้งในแต่ละอำเภอในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้แผนที่จังหวัดบุรีรัมย์เป็นเครื่องมือ ใช้กระดาษสีเขียนชื่ออาคารแยกตามประเภทของอาคาร และบันทึกในใบงานที่ 2

5. ผู้สอนบรรยายประกอบสื่อการสอนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ Power Point งานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และตำรา 9 วัด 9 อุโบสถพื้นถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์

6. นอกเวลาเรียนผู้สอนตรวจงานและเก็บเป็นคะแนนเก็บระหว่างภาคเรียน และให้คำแนะนำพร้อมคืนแก่นักศึกษาในการเรียนการสอนคราวต่อไป

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอนรายวิชา งานสำรวจสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และตำรา 9 วัด 9 อุโบสถพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์
2. สื่อการสอน Power Point
3. สมาร์ทโฟน หรือคอมพิวเตอร์
4. ใบงานที่ 1 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์ที่ฉันรู้จัก
5. ใบงานที่ 2 ที่ตั้งของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ แยกตามประเภทอาคาร

การวัดผลและประเมินผล

การวัดผล

1. สังเกตพฤติกรรมการเข้าชั้นเรียนตรงต่อเวลา
2. ความถูกต้องของผลงานตามใบงานที่ 1
3. ความถูกต้องของผลงานตามใบงานที่ 2

การประเมินผล

การประเมินผลเป็นคะแนนดิบเพื่อนำมารวมเป็นคะแนนระหว่างภาค ดังนี้

1. การเข้าชั้นเรียนตรงต่อเวลา

ในการเข้าเรียนตรงต่อเวลา จาก 15 ครั้ง หากเข้าตรงต่อเวลา 10 ครั้ง ได้ 10 คะแนน

2. ผลงานตามใบงานที่ 1 (งานรายบุคคล) 2.5 คะแนน

3. ผลงานตามใบงานที่ 2 (งานกลุ่ม) 2.5 คะแนน

(สัดส่วนคะแนนที่ให้เทียบจากคะแนนเต็ม 100 คะแนน)

บทที่ 1

ความหมายและประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลังจากบรรพบุรุษของมนุษย์ได้ออกจากการอาศัยถ้ำเป็นที่อยู่อาศัย จำเป็นต้องสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นเพื่อบังแดด ฝน ลม หิมะ ภัยธรรมชาติ หรือปกป้องตนให้พ้นจากอันตรายจากการรุกรานของสัตว์ หรือมนุษย์ต่างชนเผ่า มูลเหตุดังกล่าวก่อให้เกิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขึ้น ในเบื้องต้นอาจสร้างด้วยรูปแบบเรียบง่ายด้วยวัสดุก่อสร้างที่พอจะหาได้จากแหล่งธรรมชาติในท้องถิ่น อาจเป็นก้อนหิน กิ่งไม้ หิมะ หนังกสัตว์ เถาวัลย์ ฯลฯ และต่อมาได้รับการพัฒนาเทคนิควิธีการก่อสร้างสั่งสมเป็นภูมิปัญญาในการก่อสร้างจากรุ่นสู่รุ่นจนเป็นแบบแผนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของแต่ละท้องถิ่น ในบทนี้เป็นการสร้างความเข้าใจถึงความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัย และประเภทศาสนาคารในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมถึงสถานภาพของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์

ความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคำที่ผูกเรียงกันจากคำว่า “สถาปัตยกรรม” และคำว่า “พื้นถิ่น” ซึ่งมีนักวิชาการหลายคนได้อธิบายความหมายของคำดังกล่าวและคำที่เกี่ยวข้อง โดยสุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์ (2556 : 134) ได้นำเสนอความหมายของคำที่เกี่ยวข้องจากนักวิชาการ และเอกสารที่หลากหลาย ดังนี้

พื้นถิ่น หมายถึง เฉพาะถิ่น (The Royal Institute. 2009) และมีกลุ่มคำที่ใช้ ได้แก่ “local” หมายถึง ท้องถิ่น ที่สัมพันธ์กับพื้นที่อยู่อาศัย (Longman Exams Dictionary. 2006) “vernacular” คือภาษาถิ่น หรือการสื่อความหมายถึงพื้นถิ่น (Oliver. 2006) ส่วน “indigenous” หมายถึง พื้นเมือง แต่เน้นที่คนมากกว่า (Panin. 2008) ส่วนคำที่เกี่ยวข้องทั้ง folk, primitive, traditional นั้นแสดง ลักษณะความเป็นชาวบ้าน ที่เรียบง่าย หยิบ ไม่ซับซ้อน เป็นของดั้งเดิมที่สั่งสมมา Supapornhemin (2011) มองคำว่า “พื้นถิ่น” หมายถึง พื้นฐาน + ถิ่นที่อยู่ เพื่อใช้ชีวิต หรือกล่าวว่าเป็นการตอบสนองชีวิตด้วยปัจจัยพื้นฐานในถิ่นนั้น ดังนั้น พื้นถิ่น

จึงสะท้อนความเป็นพื้นฐานในชีวิตชาวบ้านและสัมพันธ์กับพื้นที่นั้น อาจกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตพื้นถิ่น (local living) เป็นการดำเนินชีวิต หรือการใช้ชีวิตของชาวบ้านที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม และสภาพแวดล้อมในพื้นที่นั้น โดยมีลักษณะไม่คงที่ อาจเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยที่กระทบ โดยเฉพาะจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังให้ความหมายของคำว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” (Vernacular Architecture) ว่าหมายถึง สถาปัตยกรรมที่สื่อความหมายของพื้นถิ่น สร้างโดยคนท้องถิ่น และเป็นของคนในท้องถิ่นนั้น (Oliver. 2006 : 17) เป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่จำเป็นต้องมีสถาปนิก (Rudofsky. 1964) และเป็นวิถีชาวบ้านที่สะท้อนความต้องการ ความปรารถนา ความชื่นชอบ ความฝันและคุณลักษณะทางกายภาพอย่างตรงไปตรงมา (Rapoport. 1969) ไม่สามารถแยกจากบริบทท้องถิ่น การดำเนินชีวิต และความเชื่อได้ (Panin. 1995) (สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์. 2556 : 137) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเป็นสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจมีการพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมไปตามเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนแปลง เช่น วิถีชีวิต เทคโนโลยีด้านวัสดุและการก่อสร้าง รสนิยม ฯลฯ แต่การพัฒนานั้นย่อมเพื่อสนองความต้องการให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต โดยใช้วัสดุก่อสร้างที่หามาได้ตามท้องถิ่นนั้น ๆ การก่อสร้างเป็นการช่วยเหลือกันภายในชุมชน จากบุคคลทุกเพศทุกวัยทั้งเด็ก ผู้หญิง คนหนุ่มสาว หรือผู้สูงอายุซึ่งบุคคลเหล่านั้น อาจเป็นผู้มีประสบการณ์ทางการก่อสร้างหรือไม่ก็ได้ การทำงานร่วมกันภายในชุมชนนี้เป็นเสมือนการถ่ายทอดประสบการณ์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต เรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยของชุมชนนั้น แต่เดิมไม่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมว่ามีคุณค่า แต่ภายหลังได้ให้ความสำคัญแก่อาคารพื้นถิ่น ถึงกับยกระดับให้เป็น “สถาปัตยกรรมที่ปราศจากสถาปนิก” (Architecture without Architect) (วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. 2553 : 30)

สำหรับความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น มีนักวิชาการหลายคนได้ให้ความหมายไว้ เช่น อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2528 : 44-45) ให้ความหมายว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีที่ดำรงอยู่ในชุมชนพื้นถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ใช้ประกอบอาชีพและอยู่อาศัยของผู้ที่มีอาชีพทางกสิกรรม เช่น กระท่อมเฝ้าทุ่ง ยุงข้าว โรงต้มเกลือ ฯลฯ จนถึงเรือนพักอาศัยแบบต่าง ๆ บางครั้งรวมถึงศาสนสถานที่ชาวบ้านได้ออกแบบก่อสร้างตามความจำเป็นตามความหมายที่ตนเข้าใจ โดยมีใช้แบบแผนของสถาปัตยกรรมแบบประเพณีไทยโดยตรง เป็นงานออกแบบและประดิษฐ์คิดค้นวิธีการแก้ปัญหาพื้นฐานในปัจจัยสี่ส่วนหนึ่ง (เพิงพัก) ที่เกิดจากกำลังสติปัญญากับองค์ประกอบที่อำนวยความสะดวกในภาวะการณ์ที่มีอยู่อย่างแท้จริง

วิโรฒ ศรีสุโร (อ้างถึงใน Tormato (นามแฝง). 2558) ให้ความหมายว่า สถาปัตยกรรมถือกำเนิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ในเมืองหลวง ส่วนใหญ่จะอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ

อันเป็นชนบทห่างไกลจากความเจริญทางวัฒนธรรม ดังเช่นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคอีสานอันกว้างใหญ่ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคใต้ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคเหนือ เป็นต้น อิทธิพลต่าง ๆ ที่หล่อหลอมให้ช่างหรือสถาปนิกพื้นบ้าน แต่ละภูมิภาคเหล่านั้นได้สร้างสรรค์ผลงานออกมา ย่อมมีข้อแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งพอจำแนกถึงอิทธิพลเหล่านั้น ได้แก่ อิทธิพลทางสภาพภูมิประเทศ อิทธิพลทางเผ่าชน อิทธิพลทางความเชื่อและศาสนา อิทธิพลทางสภาพเศรษฐกิจ อิทธิพลทางวัสดุและอุปกรณ์การก่อสร้างอย่างไรก็ตาม เมื่อได้วิเคราะห์ลงไปสู่ปฐมเหตุของผลงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของแต่ละภูมิภาคเหล่านั้นแล้ว จะเห็นความสำคัญที่เป็นจุดเด่นร่วมกันประการหนึ่ง คือการสร้างที่มุ่งเน้นให้มีประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงาม ซึ่งเป็นอุดมคติโดยทั่วไปของงานศิลปะพื้นบ้านทุกแขนง อาทิ งานปั้น ทอ หล่อ ถัก จักสานต่าง ๆ เป็นต้น ในทางสถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกัน การมุ่งเน้นเอาประโยชน์ใช้สอย (Function) มาเป็นหลักสำคัญก่อนความงามนั้น จึงก่อให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าภูมิภาคจะอยู่ห่างไกลกันก็ตาม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคือสถาปัตยกรรมของสามัญชน หรือชาวบ้าน และหมายรวมถึงสถาปัตยกรรมทุกประเภท ทั้งอาคารพักอาศัย ทั้งชั่วคราวและถาวร อาคารสำหรับอาชีพ เช่น ยุ้งข้าว โรงเก็บของ โรงสี โรงปั้นหม้อ ฯลฯ ทั้งอาคารสาธารณะ วัดวาอารามในชุมชน ศาลากลางบ้าน ศาลาท่าน้ำ ศาลาริมทาง ฯลฯ

ธาดา สุทธิธรรม (2554 : 1-2) ให้ความหมายว่าหมายถึง สถาปัตยกรรมเฉพาะถิ่นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานหรือบริบทที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชน อันเป็นผลทำให้เกิดสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงมีปรากฏอยู่ในทุกประเทศและซอกมุมทั่วโลกที่มีมนุษย์อาศัยอยู่ เป็นสถาปัตยกรรมของคนทั่วไปหรือสามัญชนเป็นส่วนใหญ่ เพราะสร้างขึ้นจากบริบทด้านที่ตั้งและสิ่งแวดล้อม การนำวัสดุท้องถิ่นมาใช้ก่อสร้างเป็นหลักมากกว่าการซื้อหาวัสดุสำเร็จรูปจากภายนอกแล้วนำมาก่อสร้างโดยใช้แรงงานและภูมิปัญญาในท้องถิ่น หากชุมชนใดห่างไกลจากการปะทะสังสรรค์กับสังคมภายนอก รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะแสดงถึงรูปแบบต้นกำเนิดของชนเผ่าชน ซึ่งต่อมารูปแบบอาจได้รับอิทธิพลจากภายนอก แต่เมื่อมีการนำแนวคิดไปก่อสร้างในบริบทที่ตั้งและสังคมวัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่แล้วในท้องถิ่น รูปแบบก็มักได้รับการประยุกต์หรือพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบใหม่ ๆ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหาร

ลาดกระบัง (2525 :18,13) ให้ความหมายว่าหมายถึง สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมเพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้น ๆ เป็นรูปแบบเฉพาะท้องถิ่น อันเกิดจากการรวมตัวเป็นชุมชนของสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อนในยุคแรกเริ่มนั้นจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขหลายประการซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นวงจรที่ต้องมีการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาต่อเนื่องกันเป็นเวลายาวนาน จนสามารถขจัดความขัดแย้งของปัญหาต่าง ๆ จากเงื่อนไขเหล่านั้นได้เกิดเป็นระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ ตลอดจนคติความเชื่อที่สมาชิกของสังคมยึดถือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีวินัย และให้สังคมดำรงอยู่ในลักษณะที่ต้องปรับให้สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ฉะนั้น สภาพทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเป็นผลจากการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต ตลอดจนลักษณะหมู่บ้านที่ประกอบด้วยบ้านพักอาศัย อาคารสาธารณะและสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนชนิดต่าง ๆ ตลอดจนเส้นทางสัญจร เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและรูปแบบของการดำรงชีวิตและการจัดระเบียบทางสังคมของแต่ละภูมิภาคที่แตกต่างกันออกไป สื่อความหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของชุมชน แม้แต่ชุมชนที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันหากแต่ความเชื่อถือบางประการที่ต่างกันก็ยังสามารถให้เอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนต่างกันไปได้อีก การดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบันมีทั้งสุขและทุกข์ เมื่อหวนรำลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาประสบการณ์เหล่านั้นทำให้ชีวิตในปัจจุบันมีความหมาย และสร้างความหวังที่จะดำเนินชีวิตอันสดใสต่อไปในอนาคต เหตุการณ์ที่ผ่านมาตนเองทำให้มนุษย์มีจิตใจผูกพันต่อสถานที่ (Sense of Place) ที่ตนเคยดำรงชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดความรู้สึกยึดถือเอาสถานที่นั้นเป็นถิ่นของตน เป็นบ้านเกิดเมืองนอน (Sense of Belonging) สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างจึงก่อให้เกิดความหมายต่อมนุษย์ บางสิ่งก็กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มนุษย์ผูกพัน

จากการทบทวนเอกสารข้างต้นสามารถนิยามความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าเป็นสิ่งก่อสร้างรวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันเพื่อสนองความต้องการเงื่อนไขปัจจัยของชุมชนนั้นจนเป็นรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นที่สอดคล้องกับบริบทด้านสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม สัมพันธ์เป็นแบบแผนภูมิปัญญาที่สื่อความหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน สามารถแบ่งประเภทเป็น 1) อาคารพักอาศัย และอาคารสำหรับประกอบอาชีพ เช่น ยุงข้าว โรงเก็บของ โรงสี โรงปั่นหม้อ 2) ศาสนาคาร เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง หอกลอง กุฏิ 3) อาคารสาธารณะ เช่น ศาลากลางบ้าน ศาลาทำน้ำ ศาลาริมทาง ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีจุดสำคัญ คือการมุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงาม ดังภาพที่ 1.1 เป็นเรือนพื้นถิ่นของชาวลาวตอนใต้ ในเมืองจำปาศักดิ์ที่สร้างจากวัสดุไม้ไผ่ หลังคามุงจาก ซึ่งมีรูปแบบ โครงสร้างและวัสดุแตกต่างจากภาพที่ 1.2 ซึ่งเป็นเรือนพื้นถิ่นในเขตชนบทของชาวกัมพูชา แต่มีลักษณะร่วมที่มุ่งเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก

ภาพที่ 1.1 เรือนพื้นถื่นของชาวลาวตอนใต้ เมืองจำปาศักดิ์ ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2559

ภาพที่ 1.2 เรือนพื้นถื่นในเขตชนบทของชาวกัมพูชา ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2555

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาหลักฐานต่าง ๆ พบว่า ก่อนการพัฒนาเขาสุยุคประวัติศาสตร์ภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทย ได้มีการกระจายตัวของชุมชนอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ 2,500-2,000 ปมาแล้ว มีการขยายตัวของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน การติดต่อแลกเปลี่ยนทำให้พัฒนาการเพนบานเมืองในระยะต่อมา โดยมีอิทธิพลทางแนวคิดความเชื่อจากพื้นที่ใกล้เคียงที่ได้อพยพไหลเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ วัฒนธรรมที่มีอิทธิพลทางด้านการเมืองการปกครอง

รูปแบบวิธีของคนในภูมิภาคนี้ได้อาศัยผลงาน และผลงานรูปแบบสถาปัตยกรรมเข้ากับรูปแบบศิลปะท้องถิ่นของเรื่อยมา ทั้งศิลปะสถาปัตยกรรมแบบลานข้างในอีสาน วัฒนธรรมลานข้าง หรือวัฒนธรรมกลุ่มไทยลาวได้แพร่เข้าสู่อีสานจากอิทธิพลทางการเมือง เมื่อวัฒนธรรมของขอมได้เสื่อมลงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 กลุ่มไทยลาวนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงเกิดรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมใหม่ที่ของเก่า สวมใหญ่เป็นศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น สถูป เจดีย์ สิม องค์พระพุทธรูป และลวดลายสัญลักษณ์โครงสร้างวัฒนธรรมอีสานในบริเวณตอนกลางและตอนเหนือส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับอาณาจักรลานข้างที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง การสร้างศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ปรากฏพบเห็นอยู่ทั่วไป ซึ่งเห็นได้จากผลงานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้แก่ อาคารปลูกสร้างแบบประเพณีนิยมที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณในการดำรงชีวิตของสังคมเกษตรกรรม วัฒนธรรมลานข้างส่งผลเป็นอย่างมากในการสืบสานและพัฒนารูปแบบศิลปกรรมต่าง ๆ ในอีสานระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขง ชาวไทยลาวยึดมั่นในจารีตประเพณี ด้วยประเพณีและความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่อดีตที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบของดำเนินวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างมาก นั่นคือความเชื่อเรื่องการดำเนินชีวิตตามกิจกรรมประเพณีในรอบ 12 เดือน เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” เป็นการดำเนินวิถีชีวิตตามกาลเทศะอันสอดคล้องกับการผลิตแบบเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติ และวิถีปฏิบัติแห่งพุทธศาสนา อีกทั้ง “คองสิบสี่” เป็นหลักปฏิบัติสำหรับบุคคลในฐานะต่าง ๆ ซึ่งเป็นการนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาปรับให้สอดคล้องเข้ากับจารีตของชาวบ้านที่มุ่งหวังให้เป็นพลเมืองดีมากกว่าที่จะมุ่งไหละโลภภัยไปสู่นิพพานตามปรัชญาพุทธศาสนา นอกจากนี้ในสังคมวิถีชาวอีสานยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า ผีแถน ผีอารักษ์ ผีไรนา ฯลฯ ตำนานอุรังคธาตุ ความเชื่อเรื่องพญานาค (ขวลิต อธิปัตยกุล. 2558 : 12) โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษยังมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันอย่างมาก นั่นคือผีปูด้า ทุกชุมชนในชนบทจะมีศาลปูด้าประจำหมู่บ้าน ความเชื่อเรื่องฮีตสิบสองคองสิบสี่ จึงเป็นโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ และเป็นพลังในการหล่อหลอมและผูกพันให้คนอีสานมีสำนึกแนบแน่นอยู่กับสังคมเครือญาติดำเนินรอยตามวิถีชีวิตชาวนาที่มีฤดูกาลตามธรรมชาติในรอบปี เป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรม ฤดูกาลผลิต และการบริโภคที่ได้รับการวางให้สอดคล้องกันกับวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญของสังคมอย่างแนบเนียน

แม้ว่าปัจจุบันนี้วัฒนธรรมชุมชนจะลดพลังลงไปบ้าง เนื่องจากการครอบงำของกระแสทุนนิยม แต่วิถีชีวิตของคนอีสานส่วนใหญ่ยังคงผูกพันอยู่กับฮีตคองที่มีการปรับตัวและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อให้อสอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปจากวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของชาวไทยอีสาน ก่อให้เกิดการปรับตัว หากพิจารณาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นงานที่แสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะและสิ่งปลูกสร้าง อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่พักอาศัย และ 2) สถาปัตยกรรมตามความเชื่อทางศาสนาซึ่งสวมใหญ่ หมายถึง

อาคารภายในวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุโบสถ หรือที่ชาวอีสานเรียกกันว่า “สิม” นับว่าเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวัด รองลงมาจากพระธาตุซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวบ้านในแต่ละชุมชนได้รวมแรงรวมใจ รวบรวมกำลังศรัทธาและทุนทรัพย์ ร่วมกันสร้างสรรค์อาคารไว้อย่างงดงามมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและแบบอย่างที่มีอัตลักษณ์และมีความสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงประโยชน์ใช้สอยที่ใหญ่คุณค่าในมิติทางจิตวิญญาณไปพร้อมกัน ตลอดจนความเชื่อมโยงสอดประสานระหว่างผู้คน ชุมชนและวัด แสดงออกถึงการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมความเหมาะสมกลมกลืนด้วยธรรมชาติที่สวยงามสงบและสันโดษตามลักษณะทางพระพุทธศาสนา (ดวงนภา ศิลปสาย. 2550 : 45-46)

ในระดับผังของชุมชน มีนักวิชาการหลายคนได้ให้ข้อสรุป เช่น อรศิริ ปาณินท์ (2543 : 90-91) กล่าวว่า ผังของหมู่บ้านชนบทในภาคอีสาน แบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ได้ 5 รูปแบบคือแบบแนวยาว แบบกระจายจากศูนย์กลาง แบบวงแหวน แบบตารางเหลี่ยม และแบบแตกแขนง แต่ไม่ว่าสัณฐานของหมู่บ้านซึ่งมีอิทธิพลจากระบบถนนแบบใดก็ตาม การเกาะตัวของบ้านในหมู่บ้านจะออกมาคล้ายคลึงกัน คือตัวบ้านเกาะตัวกันเป็นกลุ่มและไร่นาอยู่รอบ ๆ กลุ่มของบ้าน มีองค์ประกอบหลักที่องค์ประกอบพื้นฐานแบบเดียวกัน คือกลุ่มบ้าน วัด ศาลาป่า ศาลากลางบ้าน หลักบ้าน โรงเรียน ร้านค้า เขตราชการ เขตอุตสาหกรรม และพื้นที่สาธารณะ

สุนทร ตุลยะสุข (2530 : 29-31) กล่าวถึงโครงสร้างของชุมชนชนบทภาคอีสาน พบว่าประกอบด้วย เขตกิจกรรม เขตที่อยู่อาศัย เขตวัด เขตสาธารณะเป็นป่าที่อยู่ติดหมู่บ้านและวัด ศาลาป่าหรือดอนตาป่า ศาลากลางบ้าน หลักบ้าน เขตราชการ ร้านค้า เขตอุตสาหกรรม เขตโรงเรียน สถานีอนามัย การวางผังบริเวณบ้านชนบทภาคอีสานบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง ในชุมชนหนึ่งจะประกอบด้วยบ้านหลายหลังหลายครอบครัว แต่ละครอบครัวมีความผูกพันทางเครือญาติ บ้านแต่ละหลังจะจัดวางไม่เป็นระเบียบ มีทางเดินและลานบ้านเป็นลานดินโล่งอยู่ตรงกลาง รอบคุ่มมีแนวรั้วซึ่งไม่ถาวรมากนักเป็นรั้วต้นไม้ หรือรั้วไม้ไผ่ กิ่งไม้วางพาดเป็นแนวแบ่งเขตระหว่างคุ่มหนึ่ง ๆ ทางเข้าคุ่มจะมีได้หลายทาง

ธาดา สุทธิธรรม (2544 ก : 21) กล่าวถึง การตั้งหมู่บ้านของชาวไทยลาวจะนิยมตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มบนที่ดอน เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “โนน” โดยยึดทำเลการทำนาเป็นสำคัญ คือบริเวณรอบหมู่บ้านจะมีที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ มีหนองน้ำหรือลำน้ำเล็ก ๆ ที่มีน้ำสำหรับบริโภคในฤดูแล้ง ไม่ห่างไกลหมู่บ้านจะมีป่าละเมาะสาธารณะประโยชน์ซึ่งใช้เป็นที่พักผ่อน ควายในฤดูทำนา และเป็นแหล่งเก็บพืชผักป่าอีกด้วย สถาบันของหมู่บ้าน หากมีวัดจะตั้งอยู่ตอนท้ายหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ เพราะความเชื่อที่ว่า วัดควรแยกจากหมู่บ้าน คือวิสุคามสีมา (แปลว่า เขตนอกชุมชน)

แต่โดยปฏิบัติแล้วพระภิกษุกับชาวบ้านจะมีกิจกรรมร่วมกันอย่างใกล้ชิดทั้ง 12 เดือน พระภิกษุชาวอีสานนอกจากจะเป็นผู้นำทางวิญญาณแล้วยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทางกิจประเพณี สถาบันหมู่บ้านที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือศาลปู่ตา หรือเรียกตามภาษาถิ่นว่า “ตูปู่ตา” ซึ่งมักจะตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ตอนที่ยื่นออกมา บางแห่งมีพื้นที่กว้างใหญ่เรียกว่า “ดอนปู่ตา”

นักวิชาการหลายคนได้สรุปประเภทอาคารของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสานประเภทเรือนพักอาศัย ดังนี้

ความเปลี่ยนแปลงของเรือนพักอาศัยในภาคอีสานอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวัสดุ การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมกรอยู่อาศัย และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ชำนานู บุญญาพุทธิพงศ์. 2553 : 93-100) ส่งผลต่อการก่อรูปของเรือนซึ่งมีนักวิชาการหลายคนอธิบายไว้ ดังนี้

อุดม บัวศรี (2553 : 131-145) ชาวอีสานพิถีพิถันในการสร้างบ้านเรือนมาก เพราะถือว่าเรือนเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตและเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงฐานะของบุคคล เรือนอีสานปลูกเป็น 2 แบบ คือ แบบบ้านแอม้ผา คือมุงหลังคาด้วยหญ้า และแบบบ้านแอม้แป้น คือมุงหลังคาด้วยดินขอหรือสังกะสีส่อคนมีฐานะดี ชาวอีสานมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกเรือนเลือกสถานที่ เลือกไม้ เลือกวัน มีการถือโสภ ถือชะล่ำ (ข้อห้าม) เกี่ยวกับเรือน และมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่

ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (อ้างถึงในชำนานู บุญญาพุทธิพงศ์. 2553 : 93-100) ก่อนปลูกเรือนเขาจะหาเสา หาพื้น หล้าคาและไม้ตง รวมทั้งฝาบานมารวมไว้ ได้ฤกษ์ก็ทำพิธียกเสาเอกในตอนเช้ามีดี มีนายช่างเป็นผู้ควบคุมเพียงคนเดียวหรือสองคน แรงงานไม่ได้จ้างเป็นเพื่อนบ้านที่ขอแรงมาช่วยกัน

ธาดา สุทธิธรรม (2544 ก : 21) การสร้างบ้านเรือน ชาวอีสานสร้างเรือนเพื่ออยู่อาศัยไม่ประณีตบรรจงมากนัก นั่นคือ ผู้มีฐานะขนาดปานกลางจะสร้างบ้านเรือนที่มีขนาด 2 ห้องนอน และมีส่วนที่เป็นห้องโถง มีชานโล่งติดกับครัว บ้านใต้ถุนสูงเพื่อทำกิจกรรม เช่น ทอผ้า เก็บเครื่องมือทำนา และให้วัวควายนอนส่วนหนึ่ง

สุจินต์ วงษ์เทศ (2549 : 67) กล่าวว่า ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นถิ่นพำนักของพวกเขมรป่าดงนี้มีผู้นิยมเรือนทรงสูงและหลังคาจั่วสูง ถ้าหากทำด้วยไม้จริง แต่ถ้าไม่ทำก็ทำเป็นเรือนเครื่องผูกไปเลย โดยเฉพาะพวกกวนั้นมักสร้างด้วยไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยแฝกเป็นเรือนขนาดเล็กตั้งอยู่ใกล้ ๆ กัน

ศรีศักร วัลลิโภดม (2537 : 51,53) กล่าวถึง สิ่งหนึ่งที่ทำให้รูปแบบของบ้านเรือนในภาคอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมาย คือการพัฒนาท้องถิ่นตามแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ของประเทศตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชน การจัดให้มีถนนภายในหมู่บ้านลักษณะตาราง โดยสนับสนุนให้มีการสร้างรั้วบ้านเรือนมากขึ้น และการสร้างบ้านเรือนให้มีขนาดใหญ่เพื่อให้คนในครอบครัวอยู่รวมกันได้หลายคน โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบเรือนว่าจะสวยงามเป็นระเบียบมากนักน้อยเพียงใด มักหันมาสร้างเรือนที่มีหลังคาหน้าจั่วทรงต่ำทำให้หลังคาลาดต่ำลงมาเพื่อปกคลุมพื้นที่ของเรือนได้กว้างกว่าแต่เดิม หรือไม่ก็ทำเป็นหมวกว่าเดิม และใช้สังกะสีหรือกระเบื้องมุงหลังคาเพื่อปกคลุมพื้นที่ให้ได้มาก ไม่ใช่ฝาปะกนหรือฟาสายบัว เพียงแต่ใช้แผ่นกระดานไม้มาตีแปะกันไว้ บางแห่งไม่มีหน้าต่าง การแพร่หลายของเรือนที่มีหน้าจั่วทรงต่ำเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของเรือนลาวที่พบทางหนองคายและกาฬสินธุ์แล้วแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงการแพร่กระจายอย่างแทรกซึมของกลุ่มไทยลาวที่รุกหรือเคลื่อนย้ายลงไปทางอีสานกลางและอีสานใต้รวมทั้งที่อื่น ๆ อีกทั้งยังเป็นรูปแบบบ้านเรือนที่เหมาะสมกับสภาพสังคมเศรษฐกิจของคนในอีสานทั้งภาคที่ไม่ต้องการรูปแบบที่มีระเบียบแบบแผนจนเกินไปแต่ต้องการสิ่งทีเรียบง่ายและอยู่ร่วมกันแบบง่าย ๆ ปลูกบ้านง่าย ๆ โดยช่วยเหลือกันเพียงให้มีที่อยู่อาศัยและมีที่ทำกินเท่านั้น โดยลักษณะหลังคาจั่วทรงต่ำ ได้เข้ามาแทนที่เอกลักษณ์ดั้งเดิมในชุมชนชนบทเกือบทุกภูมิภาค และสิ่งที่เป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัสดุของเรือนพื้นถิ่น คือการสร้างรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน ดังที่สุวิทย์ ธีรศาตวัต (2558 : 20,37) ระบุว่าภาคอีสานก่อนมีทางรถไฟ การคมนาคมขนส่งไม่สะดวกอย่างยิ่งทั้งการคมนาคมระหว่างเมืองในภาคอีสานเองและระหว่างภาค ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชดำริสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดนครราชสีมาเป็นสายแรก เปิดทำการในปี พ.ศ. 2443 ต่อมาขยายต่อไปยังจังหวัดใกล้เคียง กล่าวคือถึงบุรีรัมย์ เปิดทำการในปี พ.ศ. 2468 ถึงสุรินทร์ เปิดทำการในปี พ.ศ. 2469 ถึงศรีสะเกษ เปิดทำการในปี พ.ศ. 2471 และถึงอุบลราชธานี เปิดทำการในปี พ.ศ. 2473 รถไฟมีอิทธิพลที่เห็นได้อย่างชัดเจนประการแรก คือการใช้สังกะสีมุงหลังคาเรือน ซึ่งปรากฏว่าตอนนี้บ้านมุงหลังคาด้วยสังกะสีมากมาย เมื่อก่อนบ้านเรือนมุงด้วยจากหรือแฝกเท่านั้น นอกจากนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นอีกประการหนึ่งโดยวิโรฒ ศรีสุโร (2547 : 14-15) ให้ทัศนะว่าลักษณะเรือนอีสาน ทั้งเรือนเกย เือนแฝด และเรือนโป่ง ในปัจจุบันถูกรื้อถอนและเปลี่ยนแปลงใหม่ จนเกือบหาดูไม่ได้แล้ว เนื่องจากค่านิยมของชาวบ้านได้เปลี่ยนไปตามสังคมใหม่ วิถีชีวิตแบบใหม่ จึงใคร่พัฒนาตนเองให้มีรสนิยมเป็นชาวเมือง จะได้ไม่รู้สึกว่าย่ำ นียมการลอกเลียนเรือนสมัยใหม่ เป็นรูปทรงบังกะโลหรือแบบบ้านจัดสรรแล้วทาสีฉูดฉาดตามตัวอย่างที่เห็นในหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์

ยง บุญอารีย์ และ ชูพงษ์ ทองคำสมุทร (2560 : 12-13) การศึกษาภูมิปัญญาในการวิเคราะห์ที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่อยู่ในคติความเชื่อในการก่อสร้างเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นอีสาน นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคติความเชื่อทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการปลูกเรือนอีสานเท่านั้น แต่ก็สามารถทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันของคติความเชื่อกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยในแต่ละพื้นที่ของคนไทยอีสาน และคนลาว อีกทั้งยังได้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับคติความเชื่อของคนไทย-สยาม ในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เป็นผลให้มีความแตกต่างกันในบางรายละเอียด โดยสามารถสรุปเป็นภูมิปัญญาในการวิเคราะห์ที่ตั้งอาคารและสภาพแวดล้อมที่อยู่ในคติความเชื่อในการก่อสร้างเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นอีสานได้ดังภาพที่ 1.3 ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ภูมิปัญญาในการคัดสรร ภูมิประเทศที่มีความลาดชันเล็กน้อย ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการระบายน้ำเสียและสิ่งปฏิกูล (หมายเลข 1 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการห้ามปลูกเรือนในภูมิประเทศที่ ที่ลาดเอียงจากทิศตะวันออกสู่ตะวันตก เพื่อลดการสะสมความรอนใน บริเวณลานบ้าน (หมายเลข 2 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการคัดสรรภูมิประเทศ ที่สภาพพื้นดินมี ความมั่นคง เหมาะสมต่อระบบฐานรากของเรือน (หมายเลข 3 ตามภาพประกอบ)

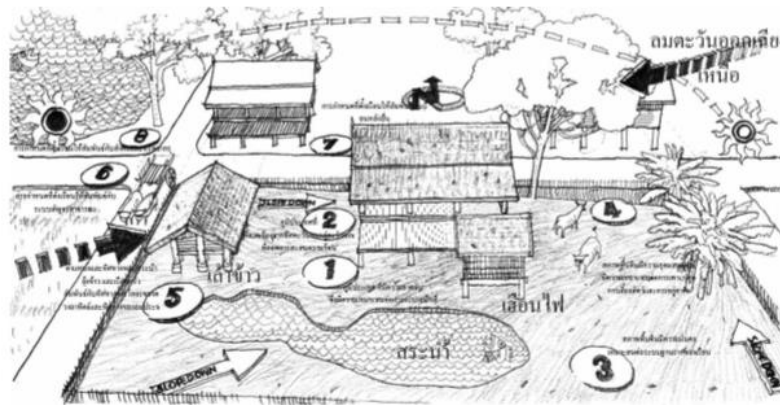
ภูมิปัญญาในการคัดสรรภูมิประเทศ ที่สภาพพื้นดินมี ความอุดมสมบูรณ์ มีความเหมาะสมต่อการเพาะปลูก การเลี้ยง สัตว์และการอยู่อาศัย (หมายเลข 4 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการกำหนดตำแหน่งและทิศทางของ สระน้ำ ทุ่งข้าว และเรือนครัว สัมพันธ์กับทิศทางการโคจรของดวงอาทิตย์ และทิศทางของลมประจำ เกิดเป็นสภาวะที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย (หมายเลข 5 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการกำหนดที่ตั้งเรือนให้สัมพันธ์กับระบบสัญญาณธรรมชาติ เพื่อความเป็นสวนตัวและปลอดภัย (หมายเลข 6 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการกำหนดที่ตั้งเรือนให้สัมพันธ์กับเรือนหลัง อื่นที่อยู่ใกล้เคียง (หมายเลข 7 ตามภาพประกอบ)

ภูมิปัญญาในการกำหนดที่ตั้งเรือนให้สัมพันธ์กับสังคม และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน (หมายเลข 8 ตามภาพประกอบ)

ภาพที่ 1.3 ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในคติความเชื่อ

ที่มา : ยง บุญอารีย์ และ ชูพงษ์ ทองคำสมุทร (2557 : 13)

จากการทบทวนเอกสารข้างต้นพบว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีแบบแผนของสถาปัตยกรรม อันเกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ฯลฯ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้โยงใยทำให้เกิดคติความเชื่อในการเลือกที่ตั้ง การวางทิศทางของเรือน การสร้างเรือน การเลือกใช้วัสดุที่เป็นมงคลจนเกิดเป็นรูปแบบเรือนเกย เรือนโข่ง เรือนแฝดซึ่งสะท้อนถึงความประณีตในกระบวนการทศน์ที่มีต่อเรือนพื้นถิ่น แต่กาลต่อมาเรือนพื้นถิ่นในอีสานมีพัฒนาการของรูปแบบซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่การตั้งถิ่นฐานในชุมชนที่สภาพทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เกิดการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ หรือการตั้งถิ่นฐานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้เกิดคติความเชื่อในการสร้างเรือนมีการลดทอน ปรับเปลี่ยนไปย่อมส่งผลต่อรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นในระยะต่อมานี้ อีกทั้งความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีทำให้เกิดวัสดุก่อสร้างที่ผลิตจากระบบโรงงานอุตสาหกรรม เช่น กระเบื้องมุงหลังคา หรือความก้าวหน้าด้านการขนส่งทางรถไฟสายกรุงเทพฯ -อุบลราชธานี ย่อมเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดชุมชนใหม่ เกิดความต้องการเรื่องที่อยู่อาศัยจำนวนมากในเวลาเร่งด่วนต่อการขยายตัว อาจทำให้รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นถูกลดทอนรายละเอียดด้านรูปแบบลงจนกลายเป็นเรือนหลังคาจั่วเอียงลาดต่ำมุงหลังคาสังกะสีลอนลูกฟูก หรือแผ่นกระเบื้องซีเมนต์ใยหินชนิดลอน และเมื่อมีการซ่อมบำรุงในช่วงเวลาปัจจุบัน เรือนพื้นถิ่นหลายหลังได้ถูกเปลี่ยนวัสดุมุงเป็นแผ่นหลังคาเหล็กกริดลอน ฝาผนังที่เดิมเป็นแผ่นไม้เนื้อแข็งก็เปลี่ยนเป็นฝาไม้สังเคราะห์ เป็นต้น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทศาสนคารในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศาสนคารเป็นอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งในชาวอีสานส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งหากย้อนไปเมื่อ 100 ปี ดินแดนภาคอีสานนี้ยังเป็นพื้นที่ห่างไกล ยังไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนหนาแน่นเช่นดังปัจจุบัน ดังนั้น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทศาสนคารจึงมีพัฒนาการตามสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งมีนักวิชาการหลายคนได้ศึกษาและให้รายละเอียด ดังนี้

วิโรฒ ศรีสุโร (2536 : 69,71) ระบุว่า สิมมี 3 ชนิด สิมที่ทำในบ้านเรียกว่า “คามสีมา” สิมที่ทำในป่าเรียกว่า “อพัทสีมา” สิมที่ทำในน้ำเรียกว่า “อุทกสีมา” หากสิมทั้งสามชนิดสงฆ์ยังไม่ได้ผูกเรียกว่า “อพัทสีมา” ถ้าผูกแล้วเรียกว่า “พัทสีมา” ส่วน “วิสุคามสีมา” คือคามสีมาที่พระเจ้าแผ่นดินทรงยกที่ดินที่จะสร้างสิมให้ สีมาจะเป็นชนิดใดก็ตามหากยังมีได้ผูกก็ยังไม่มั่นคงถาวรเพราะผู้ให้อาจจะเพิกถอนเมื่อใดก็ได้ ท่านว่าถ้าได้ผูกแล้วรากสิมจะหยั่งลงไปถึงน้ำหนุ่นแผ่นดิน ดังนั้น เมื่อมีการสร้างสิมแล้วจึงนิยมผูกสิมทุกคราวไป สามารถแบ่งประเภทของสิมเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) สิมน้ำ ในอีสานมีน้อยมาก ในระยะแรกนี้มักใช้เรือหรือแพผูกมัดเข้าหากันแล้วปูพื้นกระดานทำเป็นเรือนโรงแบบง่าย ๆ มิได้คำนึงถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อความสวยงามแต่ประการใด

2) สิมบก เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชนอีสาน แม้ว่าจะมีอิทธิพลจากศิลปวัฒนธรรมสกุลช่างไต-ลาว จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาแต่อดีตและได้อพยพเข้าสู่ดินแดนอีสานย่อมถูกสภาพแวดล้อมใหม่หล่อหลอมวิถีชีวิตและจิตใจให้สร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมที่เป็นตัวของตัวเองขึ้นมาใหม่จนกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นอันมีคุณค่ายิ่งด้วยพื้นฐานอันเหนียวแน่นเกี่ยวกับความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดศาสนคารขึ้นอย่างตั้งใจและทุ่มเทสติปัญญาทั้งปวงตามเงื่อนไขแวดล้อมที่มีในขณะนั้น กอปรด้วยความไม่รู้ไม่เห็นมากจึงก่อให้เกิดสิมอีสานที่บริสุทธิ์ปราศจากการลอกเลียนที่มีองค์ประกอบเรียบง่าย มีพลัง สมถะและมีสัจจะในทางการออกแบบ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 89,97)

นอกจากนี้ วิโรฒ ศรีสุโร ยังจำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

- 1) สิมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ์ แบ่งเป็น
 - 1.1) สิมโปร่ง คือ สิมซึ่งไม่ทำผนังปิดมิดชิด นิยมปิดทึบเฉพาะด้านหลังพระประธาน
 - 1.1.1) แบบไม่มีเสารับปีกนก
 - 1.1.2) แบบมีเสารับปีกนก

1.2) สิมทึบ

1.2.1) สร้างด้วยไม้

1.2.2) สร้างด้วยอิฐถือปูน

1.2.2.1) แบบไม่มีเสารับปีกนก

1.2.2.2) แบบมีเสารับปีกนก

2) สิมอีสานพื้นบ้านประยุกต์โดยช่างพื้นบ้าน (รุ่นหลัง)

2.1) ใช้ช่างพื้นบ้านไท-อีสาน

2.2) ใช้ช่างญวน หรือได้รับอิทธิพลช่างญวน

2.2.1) แบบไม่มีมุขหน้า

2.2.2) แบบมีมุขหน้า

2.2.3) แบบมีมุขหน้าและมุขหลัง

2.2.4) แบบมีระเบียงรอบ

3) สิมอีสานพื้นบ้านผสมเมืองหลวง

4) สิมอีสานที่ลอกเลียนเมืองหลวง

สมใจ นิมเล็ก (2547 : 17-33) แบ่งประเภทของสิมพื้นถิ่นในภาคอีสานตามลำดับก่อนหลัง เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1) **สิมก่อผนังแบบดั้งเดิม** เป็นสิมที่ก่ออิฐฉาบปูนในส่วนที่ใช้ทำสังขกรรม ด้านหน้านิยมทำเป็นโถงหรือมุข หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างไม้ เสาไม้รับโครงหลังคา จุดเด่นตกแต่งอาคารด้วยการแกะสลักไม้

2) **สิมโถง** เป็นสิมร่วมสมัยกับสิมก่อผนัง มีลักษณะพิเศษที่ด้านข้างก่อผนังเป็นชั้นบันไดจนถึงผนังด้านหลังที่เป็นผนังทึบถึงช่อ รอบนอกมีระเบียงรอบและมีหลังคากระเบื้องชนิดหลังคากันสาดคลุมป้องกันฝนสาดแดดส่อง โครงสร้างไม้ไม่มีการตกแต่งมากนัก

3) **สิมก่อผนังรุ่นหลัง** เป็นสิมที่มีอายุประมาณ 70-140 ปี ก่อผนังด้วยดินดิบ ไม่มีเอกลักษณ์ชัดเจน หลังคาทรงจั่วโครงสร้างไม้ หลังคามุงด้วยแฝกหรือคา และมีบางสิมที่หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้

4) **สิมแบบผสม** เป็นสิมรุ่นใหม่ฝีมือช่างญวน มีอายุประมาณ 65-100 ปี ลักษณะรูปแบบเกิดจากการผสมผสานจากรูปแบบประเพณีดั้งเดิมกับแบบแผนอาคารจากยุโรปที่แพร่หลายเข้ามา ลักษณะเป็นสิมก่อผนังด้วยอิฐฉาบปูน ด้านข้างโดยรอบทำเป็นระเบียง หลังคากระเบื้องเป็นหลังคากันสาด หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างไม้ บางหลังทำหลังคาสองชั้นมุงด้วยสังกะสี อยู่ในระบบโครงสร้างรับน้ำหนัก ตกแต่งอาคารด้วยซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่างแบบซุ้มโค้ง มีบัวที่หัวเสาและตีนเสา ตกแต่งหน้าบันด้วยวิธีปั้นปูน ตกแต่งหลังคาด้วยเครื่องปิดเครื่องมุงชนิดเครื่อง

ลายอง ที่เรียกว่า แผงนาค และยังมีนิยมใช้ไม้แกะสลักตกแต่งตามประเพณีดั้งเดิม ลวดลายไม่สวยงามเท่ากับฝีมือช่างพื้นถิ่น

สิมอีสานที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีพัฒนาการตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม มีองค์ประกอบที่เรียบง่าย มีพลัง สมถะ และมีสัจจะในการออกแบบ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 89) ทั้งสิมโปร่ง สิมที่บิมีการใช้พื้นที่ใช้สอยที่กะทัดรัดเหมาะสม ใช้รูปทรงที่เรียบง่ายแต่ได้สัดส่วน ใช้วัสดุอย่างเข้าใจคุณค่าและมีสัจจะ และการตกแต่งที่พอดีและรู้พอ (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 427) สะท้อนปรัชญาของชาวอีสานที่รู้จักรู้อยู่ รู้มี รู้ดี รู้พอสมตามครรลองในวิถีชีวิตของผู้คนในชนบทอีสานและถูกต้องตามพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นให้สมณะทั้งหลายรู้จักใช้ชีวิตอย่างสมถะและละวาง (วิโรฒ ศรีสุโร. 2536 : 99)

ขวลิต อธิปัตยกุล (2558 ข : 109-136) สรุปรูปแบบพัฒนาการงานช่างสถาปัตยกรรมในสิมอีสานโดยสังเขปจากหลักฐานที่ปรากฏ ดังนี้

1) **กลุ่มทรงโรงรูปแบบอยุธยา** อุโบสถทรงโรงแบบมีเสาร่วมใน ส่วนฐานทรงแอ่นท้องเรือสำเภา กรอบหน้าจั่วประดับลวดลายนารายณ์ทรงครุฑทวารวดีด้วยลายก้านขด กระฉัง ปฏิญญาตามแบบอย่างงานช่างอยุธยา อุโบสถกลุ่มนี้พบที่จังหวัดนครราชสีมา เช่น วัดบึง วัดบูรณ วัดพระนารายณ์ วัดหมื่นไวย

2) **กลุ่มทรงโรงรับสืบทอดรูปแบบอยุธยา** อุโบสถทรงโรงรับส่งจากแบบของสมัยอยุธยา จากลักษณะโดยรวมและอายุจัดเป็นรุ่นหลังทรงโรงแบบอยุธยาแล้ว ลวดลายประดับที่กรอบจั่วหายไปโดยนิยมปล่อยพื้นที่โล่ง โครงสร้างยังคงรูปแบบเดิม ไม่ประดับเครื่องลายอง เช่น วัดยอแยง วัดโคกศรีสะเกษ วัดบ้านนกออก วัดโคกตลาด วัดโคกพระ วัดหงษาราม จังหวัดนครราชสีมา และยังพบรูปแบบกลุ่มนี้กระจายไปสู่จังหวัดใกล้เคียง

3) **กลุ่มรับรูปแบบจากวัฒนธรรมลาว** พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงส่วนใหญ่มีปรากฏสิมที่ถูกสร้างโดยเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมลาวเป็นส่วนใหญ่ เป็นอาคารขนาดใหญ่กว่าเมื่อเทียบกับสิมอีสานทั่วไป โดยมีทรงหลังคาลาดคลุมเกือบถึงพื้น มีคันทวย เช่น วัดมโนภิรมย์ อำเภอหว้านใหญ่ วัดศรีมงคลใต้ อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

4) **กลุ่มสิมโปร่งแบบฐานสูง** ส่วนใหญ่พบในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ โดยยึดส่วนของบริเวณบัวคว่ำเหนือหน้ากระดานล่างให้กว้างขึ้นแล้วจึงต่อด้วยเส้นลวดบัวแล้วจึงค่อยเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย เช่น วัดโนนผึ้ง วัดหนองม้า วัดบ้านดุน โดยไม่นิยมประดับคันทวย ถือเป็นระยะปรากฏของศิลปกรรมที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของสิมโปร่งก่อนที่จะมีพัฒนาการเป็นสิมทึบและสิมแบบมีมุขหน้าต่อไป

5) **กลุ่มสิมโปร่งแบบฐานเตี้ย** กลุ่มนี้มีรูปแบบโครงสร้างเหมือนกับกลุ่มที่ทำฐานสูง แต่สัดส่วนของฐานสมส่วนตามปกติโดยเฉพาะทางด้านข้างทั้งสองฝั่งจะให้เป็นขั้นบันไดยกระดับไป

จนสุดกับผนังด้านหลังของพระประธาน กลุ่มรูปแบบนี้กระจายตัวอย่างมากในภาคอีสาน เช่น วัดบ้านส้มป่อย วัดบ้านสะเดา วัดคูซอด จังหวัดศรีสะเกษ วัดไต้รัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ วัดห้วยสนุก จังหวัดร้อยเอ็ด และวัดบ้านไผ่ วัดบ้านนามูล จังหวัดขอนแก่น รวมถึงที่ฝั่งประเทศลาวก็พบรูปแบบดังกล่าวเช่นกัน เช่น วัดไชยบุรี เมืองไชยบุรี เป็นต้น รูปแบบฐานสูงและฐานเตี้ยอยู่ในช่วงเวลาไม่แตกต่างกันมีการรับสืบทอด ล้วนเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ชุมชนในอีสานเกิดขึ้น ภายหลังจากรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจึงถือได้ว่าเป็น ลิมพื้นถิ่นยุคแรก ๆ ที่ส่งผลให้กลายเป็นรูปแบบเฉพาะของภาคอีสานได้อย่างชัดเจน

6) **กลุ่มลิมโปร่งแบบฐานสูงประดับรวงผึ้ง** เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากลิมโปร่งแบบฐานสูง และมีการประดับเสาร่วมบริเวณด้านหน้าโดยระหว่างช่วงเสาประดับลวดลายแกะสลักสำหรับหรือรวงผึ้ง และทางด้านข้างลิมประดับคันทวยรองรับโครงสร้างหลังคาเพิ่มขึ้น ภายในยังคงปล่อยโล่ง อาจส่งทอดรูปแบบต่อลิมแบบมีมุขหน้าในลำดับถัดไป กลุ่มลิมโปร่งแบบฐานสูงประดับรวงผึ้ง เช่น วัดไตรภูมิบ้านผือฮี วัดป่าบ้านชาติ อำเภोजตุรพักตรพิมาน วัดศรีสุขบ้านข่อย อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด

7) **กลุ่มลิมแบบมีมุขหน้าประดับรวงผึ้ง** มักปรากฏในบริเวณพื้นที่ของความเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งก่อนในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นส่วนใหญ่ มีขนาดของความสูงของฐานที่รองรับตัวอาคารแบบฐานเตี้ย เช่น วัดไตรภูมิคณาจารย์ วัดบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง วัดจักรวาล วัดสระเกตุ วัดจักรวาลพินิจ วัดเสมาท่าค้อ และวัดท่าม่วง จังหวัดร้อยเอ็ด วัดบ้านหมากมี วัดยางซึก วัดบ้านยางซึก วัดแจ้ง วัดบ้านนาควาย วัดบ้านด้าย วัดบ้านคำไฮ จังหวัดอุบลราชธานี วัดบ้านแคนน้อย วัดบ้านเรือปาก จังหวัดยโสธร และแบบฐานสูง เช่น วัดพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น วัดศรีโสภณ อำเภอขุขันธ์ จังหวัด ศรีสะเกษ ในประเทศลาวพบที่วัดศรีมงคล เมืองหงสา แสดงถึงความสัมพันธ์หรือสืบทอดทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

8) **กลุ่มลิมแบบหลังคาพม่า** เทคนิคการก่อสร้างหลังคาแบบซ้อนชั้นมีคอสอง คือรูปแบบที่ได้มาจากเมืองมะละแหม่ง ทางตอนใต้ของประเทศพม่า พบปะปนกับลิมในอีสานอาจะมีก่อนหรือหลัง พ.ศ. 2453 เมื่อรูปแบบลิมฝีมือช่างญวนเริ่มปรากฏขึ้นแต่ไม่เกิน พ.ศ. 2483 ในอีสานพบด้วยกัน 6 หลัง ได้แก่ วัดสว่างอารมณ์ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น วัดเจริญราษฎร์ อำเภอพนมไพร วัดพัทธสีมามังคลาราม อำเภอสุวรรณภูมิ วัดเหล่าฮก อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด วัดพุทธสีมา อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นหลังคาทรงยวน หลังสุดท้ายจากภาพถ่ายเก่าทึบสร้างใหม่ คือ วัดหนองอีตุ้ม อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นหลังคาพม่าแบบทวาย ด้วยเหตุที่โครงสร้างหลังคาของลิมอีสานมักจะใช้แบบเทิบผืนเดียว หรือหลังคาผืนเดียวเป็นหลัก ไม่นิยมทำคอสอง และส่วนที่ยึดเป็นโครงสร้างหลังคาแบบซ้อนชั้นตามอย่างพม่า

อนึ่ง การก่อสร้างรูปแบบสิมก่ออิฐถือปูนเป็นช่วงเวลาเดียวกับความนิยมว่าจ้างช่างฝีมือจากประเทศเวียดนามเป็นที่นิยมอย่างมาก ดังนั้นการทำหลังคาแบบพม่าจึงจัดอยู่ในกลุ่มงานร่วมสมัยวัฒนธรรมในช่วงเวลาเดียวกันของภาคอีสาน

9) **กลุ่มรูปแบบก่อผนังทึบ** ในช่วง พ.ศ. 2483 เป็นช่วงของการปรากฏรูปแบบการก่อสร้างสิมในภาคอีสานอย่างหลากหลายทั้งแบบจากฝั่งประเทศลาวและแบบจากช่างฝีมือชาวเวียดนาม ตลอดจนร่วมสมัยกับอยุธยา ขอแบ่งรูปแบบ ดังนี้

9.1) **แบบก่อผนังทึบไม่มีฟาไล** เป็นสิมผนังทึบมีส่วนปิดล้อมทั้งสี่ด้าน ทำประตูทางเข้าเฉพาะด้านหน้า และเจาะช่องหน้าต่างระหว่างช่องว่างของผนังเสมอ แต่ไม่มีเสาร่วมในแบบอุโบสถทรงโรง และส่วนใหญ่มักนิยมทำชุดฐานบัวปลายอนรองรับตัวอาคาร ไม่นิยมประดับคันทวยรองรับโครงสร้างหลังคา เช่น วัดด่านม่วงคำ อำเภอด่านม่วงคำ จังหวัดสกลนคร วัดโพธิ์ศรีแก้ว อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วัดบ้านพันลำ อำเภอกันทรารมณี จังหวัดศรีสะเกษ วัดบ้านนาหาด อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม วัดศรีชมชื่น วัดสระบัวทอง วัดบึงแก้ว จังหวัดขอนแก่น วัดอุทุมมนางเรียง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดศิริพุทธาราม อำเภอกอเมือ จังหวัดนครพนม และวัดไตรภูมิ อำเภอลือชัย จังหวัดหนองคาย เป็นต้น นอกจากนี้สิมก่อผนังทึบยังได้ส่งการสืบทอดให้กับแบบสิมทึบฝีมือช่างญวนเช่นกัน เช่น วัดศรีบุญเรือง จังหวัดนครพนม และวัดโพธิ์ชัย บ้านหนองห้าง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

9.2) **แบบก่อผนังทึบมีฟาไล** เป็นสิมผนังทึบที่มีฟาไลทำหลังคาคลุมโดยรอบตัวอาคาร มักมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ผนังด้านนอกเสมอ เช่น วัดท่าเรือ อำเภอนาโพธิ์ วัดบรมคงคา อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์ วัดบ้านดงบัง จังหวัดมหาสารคาม วัดสระบัวแก้ว จังหวัดขอนแก่น

10) **กลุ่มรูปแบบพิเศษ** เทคนิคการก่อสร้างพบน้อยมากในพื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ แบบทรงโรงมีเสาร่วมในทำทางเข้าทางด้านหน้าและด้านข้างที่วัดบ้านโค อำเภอกอเมือ จังหวัดหนองคาย หรือแบบมีมุขหน้าแต่ทำกรอบประตูทางเข้าเป็นซุ้มแบบสามเหลี่ยมยอดแหลมที่วัดเวฬุวัน อำเภอม่วงสามสิบ วัดชัยภูมิการาม อำเภอยางชุมน้อย หรือที่วัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ เบื้องต้นเชื่อว่ามีความโยงใยกับวัฒนธรรมการทำหลังคาแบบซ้อนชั้นตามอย่างพม่า

11) **กลุ่มสิมฝีมือช่างญวน ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา** ภายหลังจากการเกิดเหตุการณ์ปราบปรามคนเวียดนามเข้ารีตอย่างหนัก ตรงกับรัชกาลที่ 5 ทำให้คนเวียดนามหนีข้ามฝั่งมายังประเทศไทยโดยเฉพาะบริเวณบ้านหนองแสง จังหวัดนครพนม จากนั้นการรับจ้างสร้างสิมรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคอาณานิคม โดยช่างฝีมือชาวญวนและมีชาวบ้านพื้นถิ่นเป็นลูกมือจึงเริ่มต้นขึ้นนับจากปี พ.ศ. 2453 เช่น วัดยอดลำธาร อำเภอกอพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

ไป จนถึงปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ เพื่อใช้ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ แต่ความนิยมการก่อสร้างลิมแบบฝีมือช่างยวดยิ่งยังคงได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องในเขตชนบทที่ห่างจากตัวเมืองใหญ่ หรือไม่ยังคงมีรูปแบบปะปนระหว่างแบบจากทางการกับแบบฝีมือช่างยวดยิ่งให้เห็นเช่นกัน จนถึงปี พ.ศ. 2521 ที่วัดแพงศรี จังหวัดร้อยเอ็ด ยังคงเหลือร่องรอยซุ้มวงโค้งที่เป็นรูปแบบเอกลักษณ์ช่างยวดยิ่งอย่างชัดเจน จากระยะเวลาร่วม 68 ปีของการก่อสร้างลิมจากฝีมือช่างยวดยิ่งได้ปรากฏอย่างต่ำร่วม 170 หลัง สามารถแบ่งรูปแบบได้เป็น 6 แบบ ดังนี้

11.1) **แบบมีมุขหน้า** ลิมฝีมือช่างยวดยิ่งแบบมีมุขหน้าที่มีอายุเก่าที่สุดในช่วง พ.ศ. 2453 ส่วนฐานอาคารเป็นแบบบัวลูกแก้วอกไก่ตามแบบลิมอีสานที่นิยมมาแล้วก่อนหน้านี้ มีจุดเด่นคือการทำซุ้มวงโค้งประดับทางด้านหน้าและด้านข้างของมุขเสมอ หรืออาจรวมถึงกรอบประตูหน้าต่างในลิมบางหลังก็มี ส่วนบนกรอบหน้าจั่วมีทั้งแบบลดตายปูนปั้นจากฝีมือช่างยวดยิ่งหรือไม่ก็ปล่อยเป็นพื้นที่โล่ง ส่วนโครงสร้างหลังคายังคงรับรูปแบบจากลิมที่สร้างมาก่อนหน้า คือมีตัวโง่ ตัวรอยและหัวนาค ไม่นิยมทำนาคสะดุ้งในโครงสร้างหลังคา แต่มักทำหลังคาแบบผืนเดียว มีบ้างที่ซ้อนด้วยเพ็ชอีก 1 ชั้น เช่น วัดยอดลำธาร อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร วัดหอไตรเหล่าใหญ่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

11.2) **แบบทรงโรง** ลิมที่ก่อผนังทึบทั้งสี่ด้าน ไม่นิยมทำเสาร่วมใน มีประตูทางเข้าทางด้านหน้าเป็นส่วนใหญ่ และทำช่องหน้าต่างทางด้านข้างเสมอ เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดพัฒนสีลา อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น และวัดโกศล มัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นต้น

11.3) **แบบมีมุขหน้า ตั้งแต่ช่วงหลัง พ.ศ. 2483-2510** ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นส่วนใหญ่ออกแบบโดยพระพรหมวิจิตร เพื่อใช้ก่อสร้างอุโบสถให้เป็นมาตรฐานแบบเดียวกันทั่วประเทศจนถึงปี พ.ศ. 2510 กรมศาสนาได้เข้ามารับช่วงต่อ ในอำเภอใหญ่ ๆ เท่านั้นที่มีการก่อสร้างตามแบบอุโบสถมาตรฐาน เช่น วัดสว่างภูวดล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร วัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แต่ยังคงพบกลุ่มที่ยังสร้างตามแบบฝีมือช่างยวดยิ่งส่วนมากพบที่จังหวัดมุกดาหาร เช่น วัดโพธิ์ศรีแก้ว วัดศรีจอมพล อำเภอคำชะอี

11.4) **แบบทรงโรงหลัง พ.ศ. 2483 เป็นต้นมา** พบที่วัดสว่างบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม วัดท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และวัดสุคันธวารี อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

จากปี พ.ศ. 2483 จนถึงปี พ.ศ. 2521 ระยะเวลาดำเนินและสิ้นสุดงานฝีมือช่างยวดยิ่งลิมทรงโรงในอีสานหลังสุดท้ายที่วัดแพงศรี อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ก่อนหมดความนิยม

ต่อไป

11.5) **กลุ่มมีระเบียงรอบอาคาร** โครงสร้างส่วนการประดับตกแต่งยังคงเป็นแบบอาณานิคม สร้างก่อนการเข้ามาของแบบอุโบสถมาตรฐานของไทย พ.ศ. 2483 เช่น วัดสุปัฏ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัดมณีมาวาส อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร วัดโพธิ์ศรี อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม วัดศรีโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ วัดอุดมประชา ราษฎร์รังสรรค์ อำเภอเมือง วัดสว่างโพธิ์ศรี อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ และวัดมงคลนิมิต อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

11.6) **กลุ่มสิมโปร่ง** พบที่วัดทิพยาาราม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ทำผนังทางด้านข้างแบบชั้นบันได เอกลักษณะรูปแบบสิมโปร่งอย่างชัดเจนแต่ส่วนประดับเป็นรสนิยมของช่างญวนทั้งหมด

12) **กลุ่มแบบมาตรฐาน พ.ศ. 2483** ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ กำหนดให้เป็นแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. เพื่อใช้ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั้งประเทศ ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องในเขตชนบทที่ห่างจากตัวเมืองใหญ่ และน่าสังเกตมักมีการก่อสร้างผสมมากกว่า 2 แบบในหลังหนึ่ง เช่น สร้างผนังตามแบบ ก. แต่ส่วนประดับด้วยแบบ ข. เช่น วัดคุ้มวาราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด หรือสร้างตามแบบ ค.แต่ส่วนประดับด้วยแบบ ข. เป็นต้น

เอกลักษณ์ของอุโบสถแบบมาตรฐาน คือเครื่องบนการประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง แฉงเร ช่ออุดปีกนก ภาพอรุณเทพบุตร ภาพเทพพนม สาหรัยรวงผึ้ง ชุ่มบันแถลง และพลสังข์ เหล่านี้ไม่เคยปรากฏในสิมอีสาน หรือทั้งผนังแบบมีมุขหน้าและมุขหลังก็ไม่ใช้รสนิยมของช่างอีสานมาก่อน

13) **กลุ่มฝีมือช่างญวนผสมแบบราชการไทยหลัง พ.ศ. 2483** แม้ว่า ปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกแบบอุโบสถมาตรฐานโดยมีพระพรหมวิจิตรเป็นผู้ออกแบบ กำหนดให้เป็นแบบ ก. แบบ ข. และแบบ ค. เพื่อใช้ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั้งประเทศ แต่ความนิยมการก่อสร้างสิมแบบฝีมือช่างญวนยังคง หรือไม่ยังคงมีรูปแบบปะปนระหว่างแบบจากทางการกับแบบฝีมือช่างญวนให้เห็นเช่นกัน เช่น การทำช่อมวงโค้ง ผนังกระเบื้องเจาะช่องวงรีทางตั้ง และการปั้นประดับลวดลาย เช่น วัดศรีคุณเมือง วัดแก้วรังสี อำเภอศรีเมืองใหม่ วัดศรีนวล อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี วัดวันทนิยวิหาร วัดโพธิ์ชัยศรี อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี

14) **กลุ่มสร้างตามแบบกรมการศาสนา พ.ศ. 2510** ช่วงเวลาหลังจากปี พ.ศ. 2510 วัดในภาคอีสานได้ปรับเปลี่ยนสร้างตามแบบงานเสนาสนะของกรมการศาสนา สงวนอาชีพก่อสร้างให้ช่างในพื้นที่ตามจังหวัดต่าง ๆ จุดสังเกตของอุโบสถที่สร้างตามแบบกรมการศาสนามักทำเสาดาน

คู่มือเป็นเสากลม ส่วนประดับอื่น ๆ เหมือนแบบมาตรฐาน พ.ศ. 2483 อย่างไรก็ตามในลวดลายการประดับตกแต่งได้สะท้อนถึงรสนิยมทางเชิงช่างในแต่ละพื้นที่ได้อย่างอิสระ อาทิ คันทวยรูปบุคคลจากเดิมเป็นรูปหงส์ ชุ่มประตู่หน้าต่างทรงบันแถลงเป็นชุมทรงยอดปราสาท เมื่อช่างได้ไปนำเอาแบบอย่างมาจากกรุงเทพฯ ฯ เช่น วัดพุทธนิมิต อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดไชยวนาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี

15) **กลุ่มสร้างตามแบบของกรมศิลปากร พ.ศ. 2549** แบบของกรมศิลปากรในปัจจุบันเป็นการย้อนกลับไปทำรูปแบบพื้นถิ่นคล้ายลวดลายดั้งเดิมแบบมีการประดับตกแต่งลวดลายตามอย่างวัดเชียงทอง เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร วัดวังคำ อำเภอนาหวาง จังหวัดกาฬสินธุ์ วัดท่าแขก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย

ศักดิ์ชาย สายสิงห์ (2555 : 147-157) ได้ระบุว่าจากหลักฐานทางเอกสารกล่าวว่าลวดลายในภาคอีสานมีมาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางและในสมัยล้านช้าง พบอยู่ตามหัวเมืองที่เคยเป็นเมืองสำคัญในสมัยอยุธยา เช่น นครราชสีมา อุบลราชธานี หรือเมืองที่เคยอยู่ภายใต้อาณาจักรล้านช้าง เช่น หนองคาย เลย นครพนม เป็นต้น แต่ด้วยเหตุที่ลวดลายแรก ๆ มักสร้างเป็นอาคารไม้ จึงไม่คงทนถาวร หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันจึงเป็นลวดลายที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น โดยลวดลายที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดสร้างขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 เท่านั้น ทั้งยังเหลือหลักฐานอยู่ไม่มากนัก ส่วนลวดลายที่รองลงมาที่พบมากที่สุดอยู่ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 นอกนั้นแล้วเป็นลวดลายใหม่ที่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน

1) **กลุ่มอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์** เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ พบตามหัวเมืองสำคัญ โดยมีรูปแบบที่สำคัญ คือเป็นอาคารที่มีผนังสูง หลังคาทรงคด (หลังคาเป็นหน้าจั่ว แต่ไม่มีหลังคาปีกนกที่สร้างยื่นออกไปทางด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร) มีการประดับช่อฟ้าใบระกา หางหงส์แบบศิลปะรัตนโกสินทร์ ส่วนลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นงานพื้นบ้าน คือการสร้างเป็นอาคารขนาดเล็กมาก รวมทั้งงานประดับตกแต่งอื่น ๆ ก็ทำขึ้นอย่างเรียบง่าย เช่น วัดแจ้ง อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี วัดโพธิ์คำ อำเภอนาหวาง จังหวัดนครพนม

2) **กลุ่มแบบศิลปะลาว** สามารถแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏในศิลปะลาว ดังนี้

2.1) **ลวดลายหลวงพระบาง** มีรูปทรงเตี้ย ๆ หลังคาซ้อนหลายชั้น มีการทำหลังคาลาดชั้น (เทิบ) ในแต่ละชั้นหลังคามีการซ้อนพื้นหลังคา (ทับ หรือ หล่น) และมีปีกนกที่แผ่กว้างลงมาคลุมเกือบถึงพื้น เช่น วัดโพธิ์ชัย อำเภอนาหวาง จังหวัดเลย แต่แตกต่างตรงที่มีการยกคอกสองของหลังคาขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

2.2) **ลวดลายเชียงขวาง** ลักษณะของลวดลายนี้ใกล้เคียงกับลวดลายหลวงพระบาง คือมีความเรียบง่าย มีการทำหลังคาซ้อนชั้นด้วยการทำหลังคาลาดชั้นหนึ่งก่อนแล้วจึงทำหลังคาขนาดเล็กซ้อนตรงกลางบนหลังคาอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า “เทิบซ้อน” โดยไม่มีการลดชั้นของมุข

ด้านหน้า ไม่ประดับตกแต่งมากนัก หลังคาไม่อ่อนโค้งมาก ไม่มีช่อฟ้า (สัตว์ตะบุรีพัน) แต่มีโหง่อ่อนโค้งคล้ายคลึงกับสิมวัดสุวรรณคีรี (วัดคีลี) อย่างไรก็ตามสิมแบบนี้ได้นำรูปแบบศิลปะรัตนโกสินทร์เข้ามาผสมผสานอยู่บ้าง เช่น ประดับใบระกา หางหงส์ ซึ่งตามปกติสิมในกลุ่มนี้ที่เมืองหลวงพระบางไม่นิยมประดับเช่นนี้ สิมแบบนี้แพร่หลายในบริเวณอีสานเหนือ เช่น สิมวัดมหาธาตุ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย สิมวัดอุดมสรรพผล อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

2.3) **สิมแบบพื้นบ้าน กะทัดรัด** เป็นสิมที่เน้นความเรียบง่าย มีขนาดเล็กกะทัดรัดพบอยู่จำนวนมากในภาคอีสาน สร้างโดยคำนึงถึงหน้าที่การใช้งานเป็นหลัก และสามารถหาวัสดุได้ง่ายในท้องถิ่น ไม่ได้คำนึงถึงแนวคิดหรือคติการสร้างอย่างเคร่งครัดตามแบบอย่างช่างหลวง เช่น คติการสร้างที่นิยมมีหลังคาซ้อนชั้นเพื่อแสดงฐานันดรสูงของพระพุทธเจ้า หรืออาจมีการทำมุขยื่นออกมาด้านหน้าบ้าง แต่ก็ทำไปเพื่อตอบสนองต่อหน้าที่การใช้งานเท่านั้น รูปแบบของอาคารโดยทั่วไป เป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีส่วนของการใช้งานแยกออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นเรือนหรือห้องภายใน และส่วนที่เป็นมุขโถงด้านหน้า โดยมีหลังคาชั้นเดียวที่คลุมทั้งสองส่วน ไม่มีหลังคาซ้อนชั้น หลังคาเป็นทรงจั่ว มีช่อฟ้า (โหง) ใบระกา และหางหงส์ ส่วนการประดับตกแต่งอื่น ๆ จะแตกต่างกันไปบ้างตามฝีมือช่างของแต่ละท้องถิ่น เช่น สิมวัดไตรภูมิคณาจารย์ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด สิมวัดศรีมหาโพธิ์ สิมวัดมโนภิรมย์ จังหวัดมุกดาหาร

2.4) **สิมที่สร้างโดยช่างญวน** ช่างชาวเวียดนามได้อพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานในช่วงระยะเวลา 100 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะตามจังหวัดที่อยู่ริมแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียง ถือกันว่าช่างญวนเป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการก่อสร้างและค่าแรงงานถูก จึงได้รับงานก่อสร้างอาคารในภาคอีสานและได้นำวิธีการสร้างรวมทั้งการประดับตกแต่งแบบญวนมาใช้ทำให้เกิดสิมรูปแบบใหม่ขึ้น ลักษณะเด่นที่ช่างญวนนำมาใช้ คืออิทธิพลในการสร้างและประดับอาคารแบบศิลปะตะวันตกซึ่งช่างญวนคุ้นเคยและพบเห็นอย่างแพร่หลายตามอาคารต่าง ๆ ในเวียดนามที่สร้างขึ้นในช่วงที่เวียดนามตกอยู่ใต้อาณานิคมของฝรั่งเศส (ยุคโคโลเนียล) ขณะเดียวกันก็ยังมีศิลปะพื้นถิ่นของเวียดนามผสมผสานอยู่ด้วย เช่น การก่อวงโค้งไว้ตามประตูหน้าต่าง การประดับลวดลายแบบตะวันตกไว้ในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร การทำบันไดและราวบันไดทางขึ้นอาคาร ลักษณะผายกว้างออกทางด้านหน้า สำหรับส่วนที่เป็นอิทธิพลศิลปะเวียดนาม คือมักประดับสิงโตแบบเวียดนามไว้ที่เชิงบันได บางแห่งมีการประดับสันหลังคาด้วยมังกรแบบเวียดนามหรือแบบจีน

ในการอธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสิมอีสานอาจเทียบเคียงกับ สมใจ นิ่มเล็ก (2547 :13-50) ที่ได้จำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยของอุโบสถตามลักษณะของผังพื้นได้ดังนี้

1) **แบบทรงโรง** มีลักษณะผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีผนังล้อมรอบทั้งสี่ด้านโดยไม่มีมุขหน้า มุขหลังหรือระเบียง ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างทุก ๆ ห้อง

หากผาผนังทั้งสี่ด้านทับตันมีเพียงประตูที่ด้านหน้า มีทั้งแบบมีมุขที่มีเสาทานรับหลังคาเพิงหรือเพิงพะ และแบบไม่มีมุขเรียกว่า **แบบมหาอุด**

2) **แบบมีมุขหน้า** มีลักษณะผังพื้นลักษณะเดียวกับแบบทรงโรง แต่ทว่าด้านหน้ามีพื้นที่เป็นมุขและมีเสาทานรองรับหลังคา ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างทุก ๆ ห้อง และมีเสาเก็จหรือเสาหลอก

3) **แบบมีมุขหน้าและมุขหลัง** มีลักษณะผังพื้นวิวัฒนาการจากแบบมีมุขหน้า ผังพื้นจะมีมุขหน้าและมุขหลัง มีเสาทานรองรับหลังคามุข ด้านหน้าและด้านหลังมีประตูเข้าออก ด้านข้างมีหน้าต่างทุกห้อง หากเป็นอุโบสถขนาดใหญ่ภายในจะมีเสาร่วมใน เพื่อรับหลังคาด้วย

4) **แบบมีระเบียงรอบ** ระเบียงคือพื้นที่ว่างที่มีหลังคาคลุม เพื่อทำหน้าที่ป้องกันฝนแดดส่องถึงประตูหน้าต่าง พื้นที่ของระเบียงมีความกว้างพอสมควรและจะต้องมีเสาระเบียงตั้งเรียงรายโดยรอบเพื่อรับหลังคากันแดด

5) **แบบมีระเบียงรอบและมุขหน้า มุขหลัง** มีผังพื้นแตกต่างจากแบบมีระเบียงรอบ เพียงเพิ่มมุขหน้าและมุขหลังก่อนที่จะเข้าไปภายในอุโบสถจึงมีความยาวมากกว่าอุโบสถทั่วไป

6) **แบบมีมุขหน้า มุขหลัง ระเบียงรอบและลานประทักษิณ** มีผังพื้นเหมือนแบบมีระเบียงรอบและมุขหน้า มุขหลังแต่จะมีซุ้มเสมาตั้งอยู่กับพื้นลานโดยรอบทั้งแปดทิศ และมีกำแพงแก้วตั้งประชิดกับซุ้มเสมา หรือจะเรียกว่าซุ้มเสมาตั้งอยู่บนกำแพงแก้วก็ได้ กำแพงแก้วจะเจาะช่องเป็นทางเข้าอย่างน้อยสี่ช่องแต่ละช่องจะตรงกับบันไดทางขึ้นตรงระเบียงของอุโบสถ ลานประทักษิณจะใช้ในพิธีต่าง ๆ เช่น การเวียนเทียนในวาระต่าง ๆ เป็นต้น

7) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้าและด้านหลัง** ผังพื้นเหมือนอุโบสถทั่วไป มีประตูทางเข้าทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้านละสองประตู ส่วนตรงศูนย์กลางจะมีพื้นยื่นออกมาเป็นมุขเล็ก ๆ เรียกว่า “มุขเด็จ” มีเสารองรับหลังคา จะมีพระบัญชาเป็นทางเข้าออก พื้นของมุขเด็จอยู่สูงกว่าพื้นอุโบสถ เช่นอุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

8) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังและมุขลดด้านหลัง ชนิดมีเสาทานหน้า-หลัง** ผังพื้นมีลักษณะเดียวกับแบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังจะแตกต่างตรงที่มีมุขลดต่อจากมุขเด็จด้านหลัง และมีเสาทานทั้งด้านหน้าและด้านหลังเช่นอุโบสถวัดกษัตราธิราช จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

9) **แบบมีมุขเด็จด้านหน้า ด้านหลังและพาไลด้านข้าง** มีลักษณะผังพื้นที่ด้านหน้าและด้านหลังเป็นพื้นของฐานไพที มีทางขึ้นด้านละสองทาง ลักษณะของฐานพาที่เป็นฐานย่อเก็จพื้นพาไลหรือพะไลจะเชื่อมพื้นฐานไพทีทั้งหน้าและหลัง ตรงศูนย์กลางของอุโบสถทั้งด้านหน้าและด้านหลังจะมีมุขเด็จยื่นออกมา ภายในอุโบสถจะมีเสาร่วมในเพราะเป็นอุโบสถขนาดใหญ่ เช่น อุโบสถวัดหน้าพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

10) แบบมีระเบียงรอบ เฉลียงด้านหน้า ด้านหลังและลานประทักษิณ มีลักษณะผังพื้นเหมือนแบบมีระเบียงรอบ หน้า หน้า หลังและลานประทักษิณ โดยมีเฉลียงซึ่งมีระดับพื้นเดียวกับระดับพื้นของระเบียง และมีความกว้างมากกว่ามุข มีระยะยาวถึงสองห้อง ภายในไม่มีเสาร่วมใน เช่นอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมอุโบสถพื้นถิ่นของภาคอีสานที่นักวิชาการไทยได้จำแนกไว้ตามลักษณะทางสถาปัตยกรรม ผังพื้น รูปทรงอาคาร รูปทรงหลังคา รวมถึงส่วนประดับตกแต่ง เทคนิคการก่อสร้าง โครงสร้าง หรืออิทธิพลของรูปแบบซึ่งอาจจำแนกว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอยุธยา แบบรัตนโกสินทร์ แบบล้านช้าง หรือแบบชางญวน ทำให้สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ต่อไป

สถานภาพการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้มีนักวิชาการ นักวิจัยหลายคนได้ทำการศึกษาไว้ ทั้งด้านชุมชนโบราณ ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนี้

1) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่

สรเชต วรรคามวิชัย (2532 : 77-195) ศึกษาชุมชนโบราณในบุรีรัมย์ 22 ชุมชน ได้แก่ เมืองกระสัง ตายहां ปะเคียบ ฝ่นน้อย แฝก โพนทอง ตะลุงเก่า ประทัดบุ แสงโตน สีเหลี่ยม ตะโคง ไทรโยง พระครู บัว ชายทม โนนสูง ฝ่นทรินทร์ ฝ่าย สนวน โคกวัต บิง โดยศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ ลักษณะเมือง สภาพปัจจุบัน ที่ตั้ง หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบ ประวัติชุมชน ประวัติบอกเล่า ปราชญ์การณและแนวทางในการพัฒนา

สรเชต วรรคามวิชัย (2541 : 39-171) ศึกษาชุมชนโบราณในบุรีรัมย์ จำนวน 51 ชุมชน ได้แก่ เมืองกระสัง ตายहां เขาดิน ระโยงใหญ่ ปะเคียบ ชมัน แฝก หนองฝ่นน้อย แฝก โพนทอง โคกขมัน ตะลุงเก่า ประทัดบุ แสงโตน สีเหลี่ยม ไทรโยง พระครูใหญ่ บัว สระแกโพรง ดู่ ฝ่าง โคกตาโหล่ ชายทม โนนสูง ฝ่นทรินทร์ ฝ่าย สนวน ฝ่น โคนวัต ดงพลอง บิง แก ยางทะเล โนนสมบูรณ โคนชาด ละลาด หนองเพิก แฝกน้อย เมืองกลับ เมืองแก ราง ถาวร น้อย สระบัว หนองพระองค์ โคนลอย ม่วงเหนือ พระครูน้อย เขากระเจียว หนองฝ่น ทองลิ้ม โดยศึกษาลักษณะเมือง ที่ตั้ง สภาพปัจจุบัน ลักษณะพื้นที่ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบ ประวัติชุมชน ประวัติบอกเล่า ปราชญ์การณและแนวทางในการพัฒนา ได้สรุปผลว่า ชุมชนโบราณมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ พื้นที่ประมาณ 50-100 ไร่ แต่มีหลายชุมชนที่มีความหนาแน่นมาก หลังคาบ้านจรดกันหรือเกือบจรดกัน กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานในกรณีที่มีหลักฐานชัดเจน แต่มีบางชุมชนมีการตั้งบ้านเรือนบนคันดิน เช่น เมืองแสงโตน เมืองบุรีรัมย์ การเข้ามาอยู่ใน

พื้นที่ชุมชนโบราณด้วยการอพยพย้ายถิ่นฐาน เช่น ย้ายมาจากตำบลหรืออำเภออื่นของเมืองบุรีรัมย์ จากจังหวัดมหาสารคาม สุรินทร์ ขอนแก่น นครราชสีมา ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด โดยเริ่มจับจองที่ดินรอบนอกเพื่อทำการเกษตรก่อนแล้วจึงเคลื่อนเข้าไปในชุมชนโบราณในภายหลัง (สรเชตวรคามวิชัย. 2541 : 174-175)

2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ เทศบาลเมืองบุรีรัมย์ (ม.ป.ป.) ได้เรียบเรียงบทความของนักวิชาการท้องถิ่นจัดพิมพ์เป็นหนังสือประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์ พิมพ์แจกจ่ายให้กับประชาชนในปี พ.ศ. 2551 เป็นการรวบรวมการศึกษาได้แก่

ด้านภูมิศาสตร์ จังหวัดบุรีรัมย์เป็นที่ราบสูงที่เกิดจากการระเบิดของภูเขาไฟเมื่อประมาณ 900,000-1,000,000 ปีเศษมาแล้ว พบภูเขาไฟจำนวน 5 ลูกในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ ภูเขาไฟกระโดง ภูเขาไฟพนมรุ้ง ภูเขาไฟอังคาร ภูเขาไฟไปรบัต และภูเขาไฟหลุบ ประวัติศาสตร์

ด้านโบราณคดีในจังหวัดบุรีรัมย์ พบเมืองโบราณยุคทวารวดีจำนวน 143 แห่ง จาก 715 แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ 1,000 กว่าแห่งในประเทศไทย พบว่าเป็นชุมชนที่มีการทำโลหะกรรม ถลุงเหล็กจากศิลาแลง ขุดพบขวานหิน ขวานสำริด ขวานเหล็ก ภาชนะดินเผา ใบเสมาหิน รูปเคารพ และศาสนสถานในวัฒนธรรมเขมร ปราสาทขอมจำนวน 69 แห่ง และพบเตาเผาเครื่องเคลือบดินเผาชนิดแกร่ง เผาด้วยอุณหภูมิสูงถึง 1,200 องศาเซลเซียส นิยมเคลือบด้วยสีน้ำตาล จำนวน 300 กว่าเตาโดยเฉพาะในบริเวณอำเภอบ้านกรวด และอำเภอละหานทราย

การสร้างเมืองบุรีรัมย์ การอยู่อาศัยระยะแรกคาดว่าเริ่มต้นขึ้นในสมัยสำริดตอนปลาย-สมัยเหล็กตอนต้น ประมาณ 3,000 ปีมาแล้วในบริเวณที่ราบริมลำน้ำห้วยจรเข้มาก ต่อมาขยายตัวไปยังทิศตะวันตก เหนือ และตะวันออก จนถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา ปรางค์ชื่อเมืองตลุง เมืองนางรองอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา ต่อมาปรางค์ชื่อเมืองแปะในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็นเมืองเอกในสังกัดหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2442 ได้มีการจัดระเบียบการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลให้เรียกชื่อมณฑลบริเวณนางรอง ประกอบด้วย เมืองนางรอง เมืองแปะ เมืองตลุง เมืองพุทไธสง เมืองรัตนบุรี และปี พ.ศ. 2476 สมัยรัชกาลที่ 7 บุรีรัมย์ยกฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน

เทียนชัย ให้ศิริกุล (2551 : 137,139) ศึกษาเสาหลักเมืองบุรีรัมย์ที่พบว่ามี 2 ต้นนั้นสันนิษฐานว่า เสาหลักเมืองหลักแรกสันนิษฐานว่าตั้งขึ้นพร้อมกับวัดกลางบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ. 2320 โดยบัญชาของเจ้าพระยาจักรีและมีพระนครภักดีเป็นแม่งาน เสาหลักเมืองหลักที่ 2 สันนิษฐานว่าสร้างหลังวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2444 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการประกาศว่าเมืองนางรองเป็นเมืองจัตวา มีที่ทำการอยู่ที่เมืองบุรีรัมย์ แต่ตราของผู้ว่าราชการเมืองนางรอง ซึ่งนามเมือง ที่ตั้งทำการและตราตำแหน่งผู้ว่าราชการมิได้สอดคล้องกันตามความเป็น

จริง จึงให้เปลี่ยนชื่อบริเวณนั้นเป็นเมืองบุรีรัมย์ ในช่วงที่พระนครภักดีศรีนครานุรักษ์ (กระจำนง สิงหนเสนี) เป็นผู้ว่าราชการ

พัชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล (2551 : 166) ศึกษาธไฟกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนจีนในบุรีรัมย์ว่า ชาวจีนแต่จิวได้อพยพมาจากทางตอนใต้ของจีน ได้แก่ มณฑลทกวางตุง กวางสี ฮกเกี้ยน และไหหลำ เข้ามาในจังหวัดบุรีรัมย์ช่วงปี พ.ศ. 2461-2474 เข้ามาทำการค้าขายตามลักษณะของสินค้าที่เกี่ยวข้องกับคนในท้องถิ่นและต่อมาได้ปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่ทันสมัย เกิดเป็นย่านการค้า และการนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง สืบเนื่องจากการสร้างศาลเจ้าตามความเชื่อดั้งเดิมในลัทธิเต๋าของชาวจีน

บัญชา นวนสายและคณะ (2556 : 42-49) ศึกษาประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ระหว่างปี พ.ศ. 2468-2550 ศึกษาทางประวัติศาสตร์เมืองหลังมีสถานีรถไฟบุรีรัมย์ ทำให้เกิดการขยายตัวออกนอกบริเวณเมืองเก่าภายในคุน้ำคันดิน ไปตามถนนสุนทรเทพและถนนนิवास เกิดย่านการค้าตลาดสามสิบห้องของชาวจีน และตลาดโพธิ์ เป็นแหล่งรวมสินค้าจากกรุงเทพฯ เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องดื่ม สินค้าเบ็ดเตล็ด ย่านการค้าของป่า หนังกสัตว์และสินค้าพื้นเมือง เช่น ครั่ง หนุ่น ไหม ปอ หวาย เป็ด ไก่ เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีสินค้าและบริการ เกิดโรงสี โรงเลื่อย โรงแรม และมีอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้นบริเวณย่านการค้าทั้งด้านหน้าและด้านหลังสถานีรถไฟ

3) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ (ม.ป.ป. : 1-55) ศึกษาสถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ในประเด็นที่ตั้งและลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยสังเขป ประกอบการบันทึกภาพถ่าย แบ่งเป็นบ้านพักอาศัยจำนวน 7 หลัง และศาสนคาร จำนวน 12 หลัง ใน 8 อำเภอ ดังนี้

ตารางที่ 1.1 รายชื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทบ้านพักอาศัย

บ้านพักอาศัย	ที่ตั้ง
บ้านไม้ 2 ชั้น ของนายตือเนก นางสุปราณี โอบารวนิช	บ้านเลขที่ 5 ซอยสุริยราชวราลัย ถนนธานี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงของนางเคลื่อน คลังกุล	บ้านเลขที่ 302 ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

บ้านพักอาศัย	ที่ตั้ง
บ้านไม้เรือนแฝด ของนางป๊วย อุดมพงษ์	บ้านเลขที่ 114 ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงของนางน้อย เขียนรัมย์	บ้านเลขที่ 118 หมู่ 6 ตำบลหนองตลาด คว้า อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านไม้ เรือนแถวไม้ 2 ชั้นของนางชุตี เสงส์สวัสดิ์	บ้านเลขที่ 187 ตำบลอภัยราช อำเภอ พุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
ยู่ข้าวของนายณรงค์ พันธุ์ธูรา	บ้านเลขที่ 291/2 หมู่ 10 ตำบลประชา บูรณะ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านไม้ชั้นเดียวของนางวรรณภา ปีตากะสังข์	บ้านเลขที่ 45 ถนนอำนาจกิจ ตำบลประ โคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ตารางที่ 1.2 รายชื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทศาสนาคาร

อุโบสถ	ที่ตั้ง
อุโบสถวัดชัยมงคล	วัดชัยมงคล ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
กุฏิวัดชัยมงคล	วัดชัยมงคล ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดถนนหัก	วัดถนนหัก ตำบลถนนหัก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
กุฏิวัดถนนหัก	วัดถนนหัก ตำบลถนนหัก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดขุนก้อง	วัดขุนก้อง ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
กุฏิวัดขุนก้อง	วัดขุนก้อง ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดโพธิ์ย้อย	วัดโพธิ์ย้อย ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
กุฏิวัดโพธิ์	วัดโพธิ์ ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดสว่างอารมณ์	วัดโพธิ์ย้อย ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
กุฏิวัดโคน (หลังเก่า)	วัดโคน ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า	วัดหนองบัวเจ้าป่า ตำบลนิคม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

दनัย นิลสกุล (2546 : 21-32) ศึกษาการอนุรักษ์ตึกดินในอีสานใต้ โดยมีการสำรวจตึกดิน เทศบาลเมืองบุรีรัมย์ 2 หลัง ซึ่งตึกดินเกิดจากการอพยพของชาวจีนแต่จิวเข้ามาในจังหวัดบุรีรัมย์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนการสร้างทางรถไฟจากนครราชสีมา-บุรีรัมย์ สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นร้านค้าจำหน่ายสินค้าและพักอาศัย ได้แก่ 1) ตึกดินของนาง ผ่อง โขรัมย์ ที่ตั้งริมถนนจรระ อายุของอาคารมากกว่า 100 ปี ลักษณะเป็นอาคารเรือนแถวจำนวน 13 ห้อง แบ่งเป็น 8 ห้อง และ 5 ห้อง โดยมีทางเข้าสำหรับเกี่ยวบรรทุกสินค้าระหว่างอาคารทั้งสอง ด้านหลังของตึกดินเป็นยุงข้าว ลักษณะของอาคารเป็นอาคาร 2 ชั้น โครงสร้างไม้ ผนังก่ออิฐดินดิบใช้กันพื้นที่ภายในชั้นล่าง หลังคามุงสังกะสี และ 2) ตึกดินของนาย รักเขียว แซ่ตั้ง ที่ตั้งริมถนนจรระ อายุของอาคารมากกว่า 100 ปี ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียว มีชั้นลอย ขนาด 2 ห้อง (ห้องละ 2 ช่วงเสา) โครงสร้างผนังก่ออิฐดินดิบผสมกับโครงสร้างไม้ ผนังอาคารขนาด 14x14.5 เมตร สร้างโดยคนงานชาวเขมร

สมมาตร ผลเกิด (2538 : 85-101) ศึกษาวิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยשבบ้านดงกระทิง ตำบลบ้านด่าน อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยศึกษาบ้านพื้นถิ่น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) กระท่อมฝาไม้ขัดตะไบบางหรือใบพลวง 2) บ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง ฝาไม้กระดาน 3) บ้านแฝดชั้นเดียวใต้ถุนสูง

สมบัติ ประจัญสานต์ (2549 : 20,126) ศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการสำรวจศาสนคาร 13 หลัง ใน 6 อำเภอ ได้แก่

ตารางที่ 1.3 รายชื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทศาสนคาร

อุโบสถ	ที่ตั้ง
อุโบสถวัดขุนก้อง	วัดขุนก้อง ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดกลางนางรอง (หลังเก่า)	วัดกลางนางรอง ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดหัวสะพาน	วัดหัวสะพาน ตำบลนางรอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดถนนหัก	วัดถนนหัก ตำบลถนนหัก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดชัยมงคล	วัดชัยมงคล ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดโค่น	วัดโค่น ตำบลประโคนชัย อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดบ้านไทร	วัดบ้านไทร ตำบลบ้านไทร อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดแสงโตน	วัดแสงโตน ตำบลแสงโตน อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดสนวนโน	วัดสนวนโน ตำบลสนวน อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์

ตารางที่ 1.3 (ต่อ)

อุโบสถ	ที่ตั้ง
อุโบสถวัดสนวนนอก	วัดสนวนนอก ตำบลสนวน อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดโพธิ์ทอง	วัดโพธิ์ทอง ตำบลสวายจิก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า	วัดหนองบัวเจ้าป่า ตำบลนิคม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
อุโบสถวัดโพธิ์ย้อย	วัดโพธิ์ย้อย ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

จากการศึกษาอุโบสถพื้นถิ่น จำนวน 13 หลังพบว่า ส่วนใหญ่มีอายุของอาคารตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป โดยมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญ คือเป็นอุโบสถพื้นบ้านชั้นเดียว ส่วนใหญ่เป็นอุโบสถทึบ มีผังพื้น 5 ลักษณะ ได้แก่ แบบทรงโรง แบบทรงโรงมีเสาร่วมใน แบบทรงโรงมีเสาร่วมในและระเบียง แบบทรงโรงมีเสาร่วมในและลานประทักษิณ และแบบมีมุขหน้า มุขหลังและลานประทักษิณ โดยมีขนาด 3 ห้อง หรือ 5 ห้อง จะพบขนาด 5 ห้องเป็นส่วนมาก นิยมยกพื้นอาคารสูงกว่าระดับดิน รูปทรงของหลังคามีความสัมพันธ์กับผังพื้นและขนาดของอาคารแต่ละหลัง ทั้งหลังคาทรงจั่วเปิด ทรงจั่วปิดมีปีกนก ทรงจั่วมีมุขประเจ็ด ทรงจั่วปิดมีปีกนก กั้นสาด และหลังคาคลุมระเบียง สภาพอาคารจำแนกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ 1) สภาพทรุดโทรมมากรอวันเสื่อมสภาพ ขาดการดูแลรักษา 2) สภาพใช้งานได้มีการชำรุดบางส่วน และ 3) สภาพใช้งานได้ดี ได้รับการบูรณะ

ชาลิต อธิปัตยกุล (2555 : 54-56) ศึกษาอุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 2 อาคาร ได้แก่ อุโบสถวัดบรมคงคา อำเภอพุทไธสง สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2467-2469 ไม่ปรากฏนามช่างเขียนอุโบสถ ซึ่งอุโบสถภายนอกอาคารเรื่องพระมาลัยเสด็จสวรรคต ใหัวพระเจดีย์จุฬามณี และนรกภูมิตามแบบที่ช่างเขียนนิยมเขียนในอีสาน คือเรื่องพระมาลัยหมั้นมาลัยเสด็จ และอุโบสถวัดท่าเรือ อำเภอนาโพธิ์ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2455-2457 ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 มีช่างเขียนอุโบสถ ภาพพุทธประวัติ พระมาลัย อดิตพระพุทธรเจ้า ลินไช สุวรรณหงส์ เทพชุมนุม เมขลา รามสูร คือนายสิงห์ วงศ์วาด และต่อมาในปี พ.ศ. 2520 มีการเขียนซ่อมโดยนายสุเทพ สิงห์มันัส

สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และพิพัฒน์ ประจัญสานต์ (2556 : 154-157) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบายจากกรณีศึกษาอุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 3 หลัง ได้แก่ อุโบสถวัดขุนก้อง อำเภอนางรอง อุโบสถวัดชัยมงคล

อำเภอ ประโคนชัยและอุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก พบว่า สามารถอธิบายความตามหลักการทางสถาปัตยกรรม เช่น การวางผังโดยทิศทางการวางตำแหน่งของอาคารในแนวทิศเหนือ-ใต้ ให้ด้านแคบของอาคารตั้งรับทิศตะวันออก-ตะวันตก ช่วยลดพื้นที่เปลือกอาคารที่สะสมความร้อนด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก รูปทรงของหลังคา เลือกรูปทรงของหลังคาที่ลดพื้นที่ที่รับแดด เช่น หลังคาจั่ว หลังคาสองชั้นทรงสูง ช่วยลดปริมาณการไหลผ่านของความร้อนได้ดี ใช้ที่ว่างของอากาศใต้หลังคาเป็นตัวป้องกันความร้อน รูปทรงของอาคารแบบแคบตั้งและมีลักษณะการจัดพื้นที่ว่างภายในอาคาร เป็นโถงโล่งเพื่อให้อากาศถ่ายเทสะดวก และการออกแบบช่องเปิดกำหนดทิศทางของช่องเปิดลมเข้าบนผนัง และช่องเปิดให้ลมออกบนผนังด้านตรงกันข้ามกันทำให้ให้มีการระบายอากาศที่ลมพัดผ่านได้โดยตรง (Cross Ventilation) มีช่องทางที่อากาศเคลื่อนเข้าไปในอาคารและมีช่องทางที่ทำให้อากาศเคลื่อนออกตรงกัน

ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นทำให้ตลอดทั้งวันทั้งในฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝนภายในอุโบสถทั้งสามหลังเกิดสภาวะสบายแก่ผู้ใช้อาคาร กล่าวคือ มีอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 21.60 – 37.00 °c ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยระหว่าง 36.00 – 99.00% ความเร็วลมเฉลี่ย 0.04 – 2.02 เมตรต่อวินาที แม้ว่าจะมีอุณหภูมิสูงกว่าแผนภูมิสภาวะสบายของ Victor Olgyay แต่สอดคล้องกับการศึกษาภาคสนามของกิจชัย จิตขจรวานิช ที่ได้ข้อค้นพบว่าสภาวะสบายมีความสัมพันธ์อย่างมากกับสภาพอากาศในท้องถิ่น และสิ่งสำคัญที่สุด คือความสามารถในการปรับตัวของคนที่ทำให้ผู้ใช้อาคารยังคงรู้สึกสบายได้ตลอดเวลา

ชวลิต อธิปัตยกุล (2558 ก : 90) ศึกษาอุโบสถรูปแบบฝีมือช่างญวน 161 หลังในภาคอีสาน โดยมีการศึกษาอุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก การทำหลังคาซ้อน 2 ชั้น 2 ตับ รวมถึงการทำมุขหน้าลด คือแบบมาตรฐานอุโบสถ แบบ ค. และมีลวดลายการประดับโดยรอบทั้งหมด คือแหล่งรวมรูปแบบที่เคยปรากฏการปั้นประดับมาทั้งหมดในอีสานถูกรวมนำมาไว้ที่อุโบสถหลังนี้

ชวลิต อธิปัตยกุล (2558 ข : 350) ศึกษาอุโบสถที่ช่างญวนสร้างในอีสาน โดยมีการศึกษาอุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ระบุว่า อุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่าที่สร้างโดยช่างชาวญวนมีการทำซุ้มวงโค้งและการประดับมีช่องหน้าต่าง และช่องประตูสี่เหลี่ยมผืนผ้าภายในกรอบซุ้มวงโค้ง ส่วนลวดลายการประดับได้สะท้อนถึงรสนิยมสุนทรียภาพของฝีมือช่างญวน ลวดลายการประดับโดยรอบทั้งหมด คือแหล่งรวมรูปแบบที่เคยปรากฏการปั้นประดับมาทั้งหมดในอีสานถูกรวมนำมาไว้ที่อุโบสถหลังนี้ เช่น พานรองรัฐธรรมนูญ หน้ากาล และอื่น ๆ เป็นต้น

สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และพิพัฒน์ ประจัญสานต์ (2558 : 200-203) ศึกษาวิจัยภูมิปัญญาการวางทิศทางอาคารอุโบสถพื้นถิ่นจำนวน 3 หลังในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ อุโบสถวัดบรมคงคา อำเภอพุทไธสง อุโบสถวัดมณีจันทร์ อำเภอพุทไธสง และอุโบสถวัดท่าเรือ อำเภอนาโพธิ์ พบว่า ในการสร้างภาพจำลอง 3 มิติด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อหาระยะการส่องของแสงอาทิตย์ในแต่ละเดือน พิจารณาในวันที่มีดวงอาทิตย์อ้อมได้ คือในวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ.2557 (ฤดูหนาว) และวันที่มีดวงอาทิตย์อ้อมเหนือ คือในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ.2558 (ฤดูฝน) และวันที่มีอุณหภูมิของอากาศร้อนที่สุดในการเก็บข้อมูล คือในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2558 (ฤดูร้อน) ซึ่งอุณหภูมิอากาศจะสูงสุดในช่วงเวลา 13.00-18.00 น. ผลของการจำลองภาพการวางทิศทางของอาคารและวิเคราะห์กับลักษณะทางสถาปัตยกรรม พบว่า การวางทิศทางอาคารของอุโบสถวัดบรมคงคา หันหน้าอุโบสถไปทางทิศตะวันออก จะไม่มีแสงอาทิตย์ส่องเข้าสู่อาคารทุกฤดูกาล ด้วยเพราะอาคารมีผังพื้นแบบมีระเบียงรอบมีหลังคากันสาดยื่นคลุมโดยรอบ มีความกว้างจากผนังอุโบสถประมาณ 2.83 เมตร แต่หากวางหันไปทางทิศตะวันตกในฤดูร้อนและฤดูฝน จะมีแสงอาทิตย์ส่องเข้ามาทางด้านประตูทางเข้าด้านหน้าอาคาร หากวางหันไปทางทิศเหนือหรือทิศใต้ จะมีแสงอาทิตย์ส่องเข้าภายในอาคารจากช่องทางต่าง มีระยะส่องถึงเกือบกลางอาคารในทุกฤดูกาล ซึ่งทำให้เห็นประโยชน์ของการวางทิศทางอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกกว่าช่วยลดปริมาณแสงอาทิตย์ที่มีความร้อนเข้าสู่อาคาร

การวางทิศทางอาคารของอุโบสถวัดมณีจันทร์ หันหน้าอุโบสถไปทางทิศตะวันออก จะไม่มีแสงอาทิตย์ส่องเข้าสู่อาคารในฤดูร้อนและฤดูฝน แต่ในฤดูหนาวจะมีแสงอาทิตย์ส่องเข้าสู่อาคารเนื่องจากเป็นอาคารหลังคาทรงจั่วเปิด ชายคาสั้น ประมาณ 1.00 เมตร และหากวางหันไปทางทิศตะวันตก ทิศเหนือหรือทิศใต้ จะมีแสงอาทิตย์ส่องเข้ามาทุกฤดูกาล

การวางทิศทางอาคารของอุโบสถวัดท่าเรือไม่ว่าจะหันหน้าอุโบสถไปทางทิศใดก็ไม่มีการส่องแสงอาทิตย์ส่องเข้าสู่อาคารทุกฤดูกาล ด้วยเพราะอาคารมีผังพื้นแบบมีระเบียงรอบมีหลังคากันสาดยื่นคลุมโดยรอบ มีความกว้างจากผนังอุโบสถประมาณ 4.00 เมตร และด้านหน้าของอาคารยังมีมุขด้านหน้าที่มีหลังคาคลุมช่วยบังแดดให้กับประตูทางเข้าด้านหน้าอาคารได้ดีกว่าอุโบสถวัดบรมคงคาที่ยังคงมีแสงอาทิตย์ส่องเข้ามาภายในอาคาร

จากการศึกษาพบข้อสังเกตว่า อุโบสถวัดบรมคงคาและอุโบสถวัดท่าเรือมีอุณหภูมิเฉลี่ยของพื้นผิวผนังภายในอาคารโดยรอบต่ำกว่าอุโบสถวัดมณีจันทร์ แม้ว่าจะวางอาคารในทิศทางหันหน้าอุโบสถไปยังทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากรูปทรงอาคารอุโบสถวัดบรมคงคาและอุโบสถวัดท่าเรือที่มีระเบียงโดยรอบซึ่งมีหลังคากันสาดคลุม ทำให้แสงอาทิตย์ไม่ส่องจึงไม่สะสมความร้อนในผนังซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาด้านการออกแบบที่สร้างสภาวะสบายให้กับผู้ใช้อาคาร

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวางทิศทางอุโบสถอีสานให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นผลดีต่อสภาวะสบายของอาคาร ทำให้ด้านแคบของอาคารตั้งรับกับทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ที่ช่วยลดปริมาณแสงอาทิตย์ที่ส่องไปยังพื้นที่ผนังของอาคาร เมื่อผนังด้านแคบมีพื้นที่น้อยกว่าด้านยาวทำให้เกิดการสะสมความร้อนในปริมาณน้อยกว่า และผนังทิศตะวันตกเป็นผนังทึบ หลังพระพุทธรูปประธานอาคาร ไม่มีช่องเปิดทำให้ไม่มีปริมาณแสงอาทิตย์ที่จะส่องเข้าไปทำให้เกิดความร้อนภายในอาคาร ส่วนด้านยาวของอาคารซึ่งโดยปกติจะเป็นช่องเปิดที่สามารถรับลมทางทิศเหนือ-ทิศใต้ จึงกล่าวได้ว่าสภาวะสบายในอุโบสถเกิดจากการภูมิปัญญาในการออกแบบสถาปัตยกรรมในการวางทิศทางอาคารร่วมกับปัจจัยอื่น ได้แก่

1) รูปทรงของหลังคาที่มีชายคายื่นยาวคลุมโดยรอบ ช่วยลดปริมาณแสงอาทิตย์ที่ส่องไปยังผนังของอาคารทำให้สะสมความร้อนน้อยลง นอกจากนี้การเลือกรูปทรงของหลังคาที่เป็นหลังคาทรงสูงทำให้มีช่องว่างใต้หลังคาเป็นตัวดูดความร้อน และการเลือกใช้วัสดุผนังหลังคาพร้อมกับวัสดุฝ้าเพดานที่มีค่าฉนวนกันความร้อน

2) การเลือกใช้วัสดุผนังที่มีค่าฉนวนมีค่าแผ่รังสีต่ำ (Low-Emissivity) เช่น ผนังก่ออิฐที่มีความหนา ฉาบปูนของอุโบสถวัดบรมคงคา หนา 64 เซนติเมตร ผนังอุโบสถวัดท่าเรียบ หนา 50 เซนติเมตร ผนังอิฐที่หนามากย่อมมีค่าความต้านทานความร้อนที่สูงด้วย มีความสามารถในการหน่วงความร้อนได้ดีกว่าผนังของอุโบสถวัดมณีจันทร์ ที่มีความหนา 40 เซนติเมตร

3) การออกแบบช่องเปิดเพื่อรับลม โดยประเทศไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุม 2 ชนิด คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม หลังจกหมดอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้แล้ว ประมาณกลางเดือนตุลาคม จะมีมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทย จนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ การเริ่มต้นและสิ้นสุดมรสุมทั้งสองชนิดอาจผันแปรไปจากปกติได้ในแต่ละปี ดังนั้น การวางทิศทางอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกทำให้ผนังที่มีช่องหน้าต่าง ตั้งรับทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก โดยกำหนดทิศทางของช่องเปิดลมเข้าบนผนัง และช่องเปิดให้ลมออกบนผนังด้านตรงกันข้ามกันทำให้ให้มีการระบายอากาศที่ลมพัดผ่านได้โดยตรง (Cross Ventilation) มีช่องทางที่อากาศเคลื่อนเข้าไปในอาคาร และมีช่องทางที่ทำให้อากาศเคลื่อนออกตรงกัน อีกทั้งตำแหน่งและมีพื้นที่ช่องลมเข้าลมออกขนาดเท่ากัน จะทำให้จำนวนลมเข้ามาในห้องได้มากที่สุด เกิดการเคลื่อนไหวของอากาศ รวมถึงการออกแบบแผงบังแดดให้กับช่องเปิดทางทิศเหนือและทิศใต้ ซึ่งเห็นได้จากอาคารอุโบสถวัดมณีจันทร์มีช่องเปิดเป็นหน้าต่างที่มีวงกบอยู่ชิดริมในของผนังอาคารที่มีความหนาถึง 40 เซนติเมตร อีกทั้งบานหน้าต่างยังเป็นแบบบานเปิด เปิดค้าง 90° ทำให้ทำหน้าที่คล้ายแผงบังแดดแนวตั้ง

สมบัติ ประจัญสานต์ (2559 : 139-140) ศึกษาวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในอุโบสถพื้นถิ่นในภาคอีสาน โดยมีการศึกษาจากอุโบสถพื้นถิ่นในจังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 2 อาคาร ได้แก่ อุโบสถวัดสระแก อำเภอนาโพธิ์ และอุโบสถวัดหลักศิลา อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ พบว่าจากพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสีมาที่พระสงฆ์จะพึงกระทำสังฆกรรมนั้นจะต้องกำหนดเขตสีมาห้ามไม่ให้สมมุติสีมาเล็กเกินไป จนไม่สามารถบรรจุภิกษุ 21 รูป นั่งหัตถบาสได้ มีผลต่อการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในอุโบสถ ในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการวัดระยะการนั่งของภิกษุในท่าหนึ่ง 4 อิริยาบถ ได้แก่ ท่าพับเพียบ ท่ากระโห่ยก ท่ากระโห่ยกกราบ และท่าขัดสมาธิ ด้วยเครื่องมือวัด โดยวัดระยะความกว้าง ความยาวในการนั่งของภิกษุจำนวน 124 รูป มาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 5 และเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 เสนอแนะให้ใช้ระยะการนั่งของภิกษุที่ค่าเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 95 พบว่า ท่าหนึ่งพับเพียบมีความกว้างมากที่สุดและท่าหนึ่งกระโห่ยกกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์มีความยาวมากที่สุดกว่าท่าหนึ่งอื่น จึงได้ระยะการนั่งของภิกษุ กว้าง 800 มิลลิเมตร ยาว 1,067.5 มิลลิเมตร รวมพื้นที่นั่ง 0.854 ตารางเมตร รวมระยะหัตถบาสนไม่เกิน 500 มิลลิเมตร ได้พื้นที่นั่ง 1.38 ตารางเมตรต่อรูป (รวมระยะหัตถบาสน และระยะกราบ) แต่เมื่อทำการวัดระยะตามผังการนั่งของภิกษุในสังฆกรรมแต่ละวาระได้พื้นที่ 2.30 ตารางเมตรต่อรูป

ทั้งนี้ รูปแบบของผังการนั่งของภิกษุในแต่ละสังฆกรรมเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ และขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น ขนาดและรูปร่างของอุโบสถ จำนวนสงฆ์และสมณศักดิ์ของสงฆ์ที่ร่วมพิธีในคราวนั้น ธรรมเนียมนิยมของแต่ละท้องถิ่นซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้มีการพิจารณาจัดรูปแบบการนั่งที่ต่างออกไปได้

ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ดา, สมบัติ ประจัญสานต์, กฤษณ์ ปิตาทะสังข์ และวิสาข์ แผงเวียง. (2560 : 62) ศึกษาวิจัยการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้การเรียนรู้แบบบูรณาการกรณีศึกษาอุโบสถวัดกลางนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า อุโบสถก่อสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2474 ปีมะแม โครงสร้างไม้ ผนังก่ออิฐถือปูน ส่วนโครงหลังคาเป็นไม้เนื้อแข็งมุงกระเบื้องว่าว อุโบสถทรงโรงแบบมีเสาร่วมใน ขนาด 5 ห้อง มีมุขด้านหน้าและมุขด้านหลัง อาคารตั้งบนลานประทักษิณ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ผังพื้นของอุโบสถเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างประมาณ 8.970 เมตร ยาวประมาณ 15.40 เมตร บัว หลังคาทรงจั่ว มีลักษณะจั่วซ้อนชั้น ๆ ละ 2 ตับ ได้รับการบูรณะในปี พ.ศ. 2559 เพื่อใช้เป็นวิหาร เนื่องจากวัดได้สร้างอุโบสถหลังใหม่เพื่อใช้ประกอบสังฆกรรม การเรียนรู้แบบบูรณาการตามโครงการนี้ได้สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชน และชุมชนมีแนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

4) งานวิจัยด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งสะท้อนศักยภาพของทรัพยากรให้สามารถพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่

รุ่งรัตน์ หัตถกรรม (2545 : 66-67) ศึกษาแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าไหม ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งดึงดูดใจก็คือศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ งานประเพณีสิบสองเดือนประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องในชีวิตประจำวัน งานศิลปหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้าไหมและอ้อยาศัยไมตรีของชาวบ้านในหมู่บ้านนาโพธิ์ โดยมีแนวทางการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ประกอบด้วย การปรับปรุงสภาพผิวถนน การจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว ห้องน้ำสาธารณะ การจัดตั้งองค์กร ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน การพัฒนาความพร้อมด้านบุคลากร และการจัดการนำเที่ยวของชุมชน

สมมาตร ผลเกิด และคณะ (2547: บทคัดย่อ) ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายและส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอบางบาล จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ชุมชนมีศักยภาพสูงในการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ เนื่องจากชุมชนมีความพร้อมในด้านทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีความสามัคคีร่วมมือ ร่วมใจในการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวได้แก่ สภาพภูมิประเทศที่สวยงามมีโบราณสถานปราสาทเมืองต่ำ ภูเขาศิขริน บ้านโคกเมือง มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ มีสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ที่แสดงภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรมีการพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์ สาธารณูปโภค เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ สิ่งแวดล้อม เวรยามรักษาความปลอดภัยแหล่งบริการข้อมูล มัคคุเทศก์ และอ้อยาศัยไมตรี

สมบัติ ประจัญสานต์, ดนัย นิลสกุล และจักรกริช พรหมราษฎร์ (2550 : 249) วิจัยแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงชมวิถีชีวิตในชนบทและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ-เชิงเกษตร โดยผู้ออกแบบควรใช้กระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการค้นหาคุณค่าความหมายของชุมชนและประเมินคุณค่าความหมายในมิติที่เกี่ยวข้องกับเจ้าบ้านและผู้มาเยือนเพื่อสื่อความหมายนั้นในทางกายภาพของชุมชน ได้แก่ บริเวณย่านและที่รวมกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ที่ว่างโล่ง เส้นทางสัญจรและที่จอดรถ ทิวทัศน์และที่หมายตา อาคารและสิ่งก่อสร้างประกอบบริเวณและพืชพันธุ์

ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์, สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และกฤษณ์ ปีตาทะสังข์ (2559 : 117) วิจัยแนวทางการจัดการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้กรณีศึกษาที่อุโบสถวัดบรมคณา วัดมณีจันทร์ อำเภอบัวชุมและวัดท่าเรืออำเภอนาโพธิ์ พบว่า 1) ด้านกายภาพของสถานที่ ทั้งสามแห่งมีศักยภาพสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ เนื่องจากมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชุมชน มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน และตัวอาคารมีความสมบูรณ์ สวยงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว 2) ด้านการรองรับการ

ท่องเที่ยวของสถานที่ทั้งสามแห่งสามารถพัฒนาการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวโดยให้มีการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ สถานที่จอดรถ ป้ายข้อมูลและมีกิจกรรมที่สนับสนุนการท่องเที่ยว 3) ด้านการบริหารจัดการพื้นที่ ชุมชนทั้งสามแห่งมีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเหมาะสม แต่ควรมีการจัดภูมิทัศน์ให้มีความร่มรื่น สวยงาม

กฤษณ์ ปิตาทะสังข์, สมบัติ ประจัญสานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และวิสาข์ แผงเวียง (2560 : 73) วิจัยสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้อุโบสถเป็นฐาน กรณีศึกษา อุโบสถวัดหนองบัวเจ้าป่า อำเภอเสถียร จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า สิ่งดึงดูดใจของชุมชนหนองบัวเจ้าป่า หนองบัวเงิน และหนองบัวเหนือ ประกอบด้วย วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ วิถีชีวิต เกษตรกรรม ทำนาปลูกข้าว การประมงน้ำจืดพื้นบ้าน การประกอบอาหารและขนมพื้นบ้าน การปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทอผ้า และการประกอบกิจกรรมตามประเพณีทางศาสนา วัฒนธรรมโดยมีสิมวัดหนองบัวเจ้าป่าเป็นศูนย์กลางที่สามารถเชื่อมโยงแต่ละฐานกิจกรรมเรียนรู้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ 3 เส้นทาง การออกแบบรายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันออกแบบรายการท่องเที่ยวในชุมชนหนองบัวเจ้าป่า และได้รายการท่องเที่ยว 2 รายการ ได้แก่ รายการท่องเที่ยวในชุมชนแบบไป-กลับ และรายการท่องเที่ยวชุมชนแบบ 2 วัน 1 คืน ทั้งสองรายการมีจุดท่องเที่ยวที่สำคัญคือ การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชมความงามของสิมวัดหนองบัวเจ้าป่า

สรุป

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นถือเป็นสิ่งก่อสร้างรวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันเพื่อสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก และเป็นความงามที่ตรงไปตรงมาไม่เสแสร้ง เพราะเป็นงานที่ออกแบบให้เคารพต่อประโยชน์ใช้สอย และวัสดุก่อสร้าง ภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของชุมชนนั้นจนเป็นรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นที่สอดคล้องกับบริบทด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และก่อสร้างร่วมกันของคนภายในชุมชนรุ่นสืบรุ่นจึงสั่งสมเป็นแบบแผนภูมิปัญญาที่สื่อความหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน สามารถแบ่งประเภทเป็นอาคารพักอาศัย ศาสนาคาร และอาคารสาธารณะภายในชุมชน หากพิจารณาชุมชนในเขตชนบทภาคอีสาน พบว่า โครงสร้างของชุมชนจะประกอบด้วย เขตกิจกรรม เขตที่อยู่อาศัย เขตวัด เขตสาธารณะเป็นป่าที่อยู่ติดหมู่บ้านและวัด ศาลาหมู่บ้านหรือดอนตาปู ศาลากลางบ้าน หลักบ้าน เขตราชการ ร้านค้า เขตอุตสาหกรรม และเขตโรงเรียน สถานีอนามัย ซึ่งในแต่ละเขตเหล่านี้จะปรากฏรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่มีการพัฒนาจากรูปแบบดั้งเดิมด้วยอิทธิพลทางสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อิทธิพลทางเผ่าชน อิทธิพลทางความเชื่อ

และศาสนา อิทธิพลทางสภาพเศรษฐกิจ อิทธิพลทางเทคโนโลยีด้านวัสดุและเทคนิคการก่อสร้าง ต่อมาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีผลต่อการคงอยู่ และความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แต่อย่างไรก็ดีบุคคลย่อมมีจิตใจผูกพันต่อสถานที่ (Sense of Place) ที่ตนเคยดำรงชีวิตมาอย่างแน่นแฟ้น จนเกิดความรู้สึกยึดถือเอาสถานที่นั้นเป็นถิ่นของตน เป็นบ้านเกิดเมืองนอน (Sense of Belonging) จึงเป็นเครื่องยืนยันคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจึงก่อให้เกิดความหมายต่อมนุษย์ทั้งทางกายภาพที่มองเห็นได้ และทางจิตวิญญาณซึ่งบางสิ่งก็กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มนุษย์ผูกพัน

คำถามท้ายบท

1. เหตุใดในช่วงหนึ่งในวงการวิชาการวิชาชีพทางสถาปัตยกรรมจึงมิให้การยอมรับว่าอาคารพื้นถิ่นเป็นสถาปัตยกรรม
2. การสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมุ่งเน้นความสำคัญด้านใดเป็นหลัก เพราะเหตุใด
3. ปัจจัยภายในชุมชนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีอะไรบ้าง
4. ปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีอะไรบ้าง
5. “บ้านเกิดเมืองนอน” เป็นภาวะที่จิตใจของเราผูกพันกับสถานที่ที่เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุใด
6. โครงสร้างของชุมชนในชนบทจังหวัดบุรีรัมย์มีส่วนคล้าย หรือแตกต่างจากชุมชนในภาคอีสานหรือไม่ อย่างไร
7. เรือนพื้นถิ่นในชุมชนที่นักศึกษาอยู่อาศัย สามารถจำแนกได้เป็นกี่รูปแบบ
8. อาคารสาธารณะพื้นถิ่นในชุมชนที่นักศึกษาอาศัยอยู่ มีอาคารใดบ้าง มีรูปแบบเช่นไร
9. ศาสนาคารที่สำคัญในชุมชนที่นักศึกษาอาศัยอยู่ มีอาคารใดบ้าง มีรูปแบบเช่นไร

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณ์ ปิตาทะสังข์, สมบัติ ประจัญศานต์, ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์ และวิสาข์ แผงเวียง.
(2560). **โครงการวิจัยสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้ลิมเป็นฐาน
กรณีศึกษา สิมวัตหนองบัวเจ้าป่า อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัย
ราชภัฏบุรีรัมย์.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า วิทยาเขตเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง.
(2525). **สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ : การเคหะแห่งชาติ.
- ชวลิต อธิปัตย์กุล. (2558 ก). **ลิมรูปแบบฝีมือช่างฉนวน 161 หลังกับช่วงเวลาหนึ่งในภาค
อีสาน**. อุตรธานี : โรงพิมพ์บ้านเหล่าการพิมพ์.
- _____. (2558 ข). **ลิมฉนวนในอีสาน : ความโยงใยพัฒนาการจากที่มาที่ไปและสิ้นสุดใน
ห้วงมิติเวลาบนภาคอีสานของประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุตรธานี : เต้า-โล้.
- _____. (2555). **หูนแต้มอีสาน : มุมมองทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะพื้นถิ่นบนแผ่นดิน
อีสาน**. อุตรธานี : เต้า-โล้.
- _____. (2559). “ลิมอีสาน: สังเขปรูปแบบพัฒนาการงานช่างสถาปัตยกรรมในอีสาน”.
พัฒนาการของศิลปะในภาคอีสาน. อุตรธานี : โรงพิมพ์บ้านเหล่าการพิมพ์. หน้า
109-136.
- ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์. (2553). “ความเปลี่ยนแปลงของเฮือนอีสาน”. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน
สู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ : พลัสเพลส.
- दनัย นิลสกุล. (2546). **การอนุรักษ์ตึกดินในอีสานใต้**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงนภา ศิลปสาย และคณะ. (2550). **โครงการศึกษาลิมพื้นถิ่นอีสานในเขตวัฒนธรรมไทย-
ลาว**. นครราชสีมา : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน นครราชสีมา.
- เทศบาลเมืองบุรีรัมย์. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์**. ม.ป.ท.
- เทียนชัย ให้ศิริกุล. (2551). “หลักเมืองบุรีรัมย์ : สันนิษฐานการสร้าง”. **ประวัติศาสตร์เมือง
บุรีรัมย์**. หน้า 126-140.
- ธาดา สุทธิธรรม. (2544 ก). **รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท**. ขอนแก่น : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2544 ข). **ผังเมืองในประเทศไทย ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ขอนแก่น : ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.

- ธาดา สุทธิธรรม. (2554). การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม. ขอนแก่น : มูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปะเอเชีย.
- บัญชา นวนสาย และคณะ. (2556). “ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ระหว่างปี พ.ศ. 2468-2550”. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. 8(1). หน้า 42-49.
- ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์, สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และกฤษณ์ พิตาหะสังข์. (2559). **โครงการวิจัยแนวทางการจัดการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- ปิยชนม์ สังข์ศักดิ์, สมบัติ ประจัญสานต์, กฤษณ์ พิตาหะสังข์ และวิสาข์ แผงเวียง. (2560). **โครงการวิจัยการสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้การเรียนรู้แบบบูรณาการ กรณีศึกษา ลิมวัดกลางนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- พัชรินทร์ ศิริอำพันธ์กุล. (2551). “รถไฟกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนจีนในจังหวัดบุรีรัมย์”. **ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์**. หน้า 166-175.
- ยง บุญอารีย์ และชูพงษ์ ทองคำสมุทร. (2557). “หลักการทางวิทยาศาสตร์ของคติความเชื่อสถานที่ตั้งอาคารและสภาพแวดล้อม ในการก่อสร้างเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นอีสาน”. **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 13(1). หน้า 1-15.
- รุ่งรัตน์ หัตถกรรม. (2545). **แนวทางการพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าไหม ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. รายงานการค้นคว้าอิสระบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2536). **ลิมอีสาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้า.
_____. (2547). “วิกฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน”. **วารสารอีสานศึกษา**. 2 (ตุลาคม- ธันวาคม). หน้า 9-15.
- วิโรฒ ศรีสุโร. อ้างถึงใน Tormato (นามแฝง). (2558). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. [Online]. ค้นจาก <http://vernaculararchi.blogspot.com/2015/03/vernacular-architecture.html>. เมื่อ 9 ตุลาคม 2560.
- วิโรฒ ศรีสุโรและคณะ. (2540). **หลากหลายวัฒนธรรม นฤมิตรกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทยาลัยครูบุรีรัมย์. (ม.ป.ป.). **สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : เรวัตการพิมพ์.

- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2553). “แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ : พลัสเพลส.
- วิสาข์ แผงเวียงและคณะ. (2557). โครงการวิจัยพัฒนาสื่อสารสนเทศชุดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษา อุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2555). เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม ลิม ศิลปะลาวและอีสาน. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพลส.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). เรือนไทย บ้านไทย. กรุงเทพฯ : กองประชาสัมพันธ์ การเคหแห่งชาติ.
- สมใจ นิมเล็ก. (2547). อุโบสถสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สมบัติ ประจัญสานต์, ดนัย นิลสกุล และจักรกริช พรหมราชภูรี. (2550). โครงการวิจัยแนวทางการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยวในเขตอีสานใต้. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- สมบัติ ประจัญสานต์. (2549). การศึกษาสภาพการอนุรักษ์อุโบสถพื้นถิ่น ในจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- _____. (2559). โครงการวิจัยภูมิปัญญาการกำหนดพื้นที่ภายในลิมอีสาน. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.). บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- _____. (2560). “การกำหนดขนาดพื้นที่สังฆกรรมตามพุทธบัญญัติ”. เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ โสมภูมิ ครั้งที่ 3 ภูมิปัญญาสู่อนาคต: Wisdom for the Future เครือข่ายสถาบันการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมและการออกแบบ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8 สถาบัน. หน้า 109-120.
- สมบัติ ประจัญสานต์, วิสาข์ แผงเวียง และพิพัฒน์ ประจัญสานต์. (2556). โครงการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบอุโบสถพื้นถิ่นที่สร้างสภาวะสบาย : กรณีศึกษาอุโบสถในจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- _____. (2558). โครงการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวางทิศทางลิมอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- สมมาตร ผลิต. (2538). วิถีครอบครัวและชุมชนชาติพันธุ์ไทยสวย บ้านดงกระทิง ตำบลบ้านด่าน อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์ : สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์.
- สมมาตร ผลิตและคณะ. (2547). การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายและส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคกเมือง ตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์. เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

- สรเชต วรคามวิชัย. (2532). **ชุมชนโบราณในจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์.
- _____. (2541). **ชุมชนโบราณในบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- สิทธิพร ภิมย์รัตน์. (2547). “การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิด หลักการและผลการปฏิบัติ”. **วารสารหน้าจั่ว**. (20). หน้า 40-56.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). **พลังลาว ชาวอีสานมาจากไหน?**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุนทร ตุลยะสุข. (2530). **สถาปัตยกรรมอีสาน**. ชุมชนชนบทและบ้านชนบทภาคอีสาน. ขอนแก่น : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปาณินท์. (2556). “การอ่าน ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย ของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**. 9 (มกราคม-เมษายน). หน้า 131-154.
- สุวิทย์ ชีรสาคัด. (2558). “ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ. 2443-2503)”. **เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้**. กรุงเทพฯ : ด้านสหวิชาการพิมพ์.
- หน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์. (2533). **สถาปัตยกรรมท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์ : เรวัตการพิมพ์.
- อนูวิทย์ เจริญศุภกุล. (2528). “แผนภาพตัวแบบการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย”. **วารสารหน้าจั่ว**. 5 (มกราคม-มีนาคม). หน้า 43-54.
- อรศิริ ปาณินท์. (2543). **ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ กรณีศึกษา ไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล ชีวิต**. กรุงเทพฯ : เจ. พรินท์.
- อุดม บัวศรี. (2547). **สถาปัตยกรรมอีสาน**. ขอนแก่น : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- Oliver, Paul. (2006). **Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Amsterdam: Elsevier.
- Panin, Onsiri. (1995). **Ban Lae Muban Phuen Thin**. (In Thai) [Houses and the Villages]. Bangkok: Thammasat University.
- Rapoport, Amos. (1969). **House Form and Culture**. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Rudofsky, Bernard. (1964). **Architecture without architects**. Garden City: Doubleday.